

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK

49. szám.

AZ EGRESI CISZTERCI APÁTSÁG TÖRTÉNETE

IRTA

BÓSZ EGYED,

CISZT. R. ÁLDOZÓPAP

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1911.

TARTALOM.

Tartalom	3
Előszó	5

Bevezetés.

A ciszterci rend keletkezése és fejlődése.

Az egyházas szellem hanyatlása. — A korviszonyok. — A clugni reform. — A bencések nál a szabályzat enyhül. — Róbert és társai Molesmeből Cîteauxba mennek. — Róbertet visszahívják. — Alberik apát. — II. Pascal is a rendet megerősíti. — Alberik halála. — István apát. — István apát aggodalma, hogy kihal a rend. — Bernát és társának belépése. — A négy atya-apátság alapítása. — Az első nagy káptalan. — Charta Caritatis. — A nagy káptalan hatása. — A ciszterci rend elterjedése Magyarországon ... 7—13

Az egresi apátság története.

I. fejezet: Az egresi apátság élete.

- I. Egres földrajzi helyzete. — Az apátság alapítása. — III. Béla gondoskodása a ciszterciekről. — A kerzi apátság alapítása. — Zilált viszonyok Egresen. — A szentkereszt i apátság alapítása ... 17—19
- II. Keresztes háborúk. — A ciszterciek mentessége a keresztes háborúk fedezésére szolgáló adó alól. — II. Endre alatti zavarok hatása Egresre. — A pápa gondoskodása. — Jolánta királyné eltemetése. — Sólletmény. — II. Endre eltemetése ... 19—24
- III. IV. Béla háborgatja a monostort birtokaiban. — IX. Gergely intelve. — Tatárjárás. — Az egresi apátság pusztulása. — Kún László alatti zavaros állapotok. — A kún lázadás. — Egres ostroma. — IV. László Egresen tartózkodik ... 24—29
- IV. Róbert Károly adománya az egresi apátságnak. — A egresi apátság lakóinak száma megfogyatkozik. — Felfordult világ Egresen. — Az egresi apátságot a csanádi püspökséghez csatolják. — A szerzetesek távozása ... 29—32
- V. Egres további sorsa. — Az egresi szerzetesek műveltsége. — Egres mint hiteles hely ... 32—36

II. fejezet: Az egresi apátok pápai megbízatásai ... 37—43

III. fejezet: Az egresi apátság birtokai ... 44—48

IV. fejezet: Építészet ... 49—53

Függelék: Az egresi apátok és rendtagok névsora, milyen néven fordul elő Egres okleveleinkben ... 54

ELŐSZÓ.

Három évtized mulva nyolcszáz éve lesz annak, hogy a magyar királyok szent Bernát fiainak, a cisztercieknek, megengedték az országban a letelepülést. Behívták őket, hogy a magyar nemzet művelődésének előbbrevitelében, fejlesztésében munkálkodjanak; hogy monostoraik, mint külföldön, úgy itt is a tudomány és művészet főntartói, terjesztői legyenek és hogy a környékbeli népek tanítóivá és vezetőivé váljanak nemcsak lelki, hanem anyagi téren is. Hogy eme követelményeknek megfelelték, mutatja a királyok gondoskodása és kegye, melynek folytán az ország minden részében emelkedtek ciszterci monostorok.

De az idők viszontagsága, az öldöklő háborúk pusztulással járó csapásai egymásután semmisítették meg a virágzó monostorokat; fiai kihaltak és nem volt senki, ki újra életet hozott volna a rombadőlt falak közé. Azért ma már a legtöbb ciszterci apátság létezését csak a mult irott emlékei vagy mohlepte kövek őrzik.

E sorsra jutott az *egresi apátság* is. A mohácsi vész, mely pusztulást hozott hazánkra, véget vetett az apátság létezésének is.

Az egresi apátság életének megvilágítása, a fennmaradt emlékek összegyűjtése volt a szándékom, mely törekvésemben nagyságos *Békefi Remig* dr. egyetemi ny. r. tanár úr jóakarató tanácsaival és útmutatásával támogatott, melyért e helyen is hálás köszönetet mondok.

Budapest, 1911. május 1-én.

Bósz Egyed.

BEVEZETÉS.

A ciszterci rend keletkezése és fejlődése.

Az egyházas szellem hanyatlása. Korviszonyok. A clugni reform. A bencéseknel a szabályzat enyhül. Róbert és társai Molesmeből Cîteauxba mennek. Róbertet visszahívják. Alberik apát. II. Pascal is a rendet megerősíti. Alberik halála. István apát. Bernát és társainak belépése. István halála. Az első nagykáptalan. Charta caritatis.

A nagykáptalan hatása. A ciszterci rend elterjedése Magyarországon.

A verduni szerződés (843.) után szétdarabolódott Nagy Károly hatalmas, egységes frank birodalma. E fölosztás maga után vonta azt is, hogy az uralkodók hatalomban, tekintélyben szintén süllyedtek. Ennek helyreállítása céljából a fejedelmek birtokadományozással sietnek maguknak hiveket szerezni. A hatalmas főurak mellett a kiváló egyházi személyeknek is adnak birtokot, s eme adományozás lesz a kiindulópontja azon káros szokásnak, hogy a főpapok *nem az előírt választás, hanem ki-nevezés útján jutnak előkelő állásaikba*. Így azután nem azok kerülnek a főpapi székekbe, kiket Isten rendelése szőlít oda, hanem nyers katonák, vagy pedig hizelgő udvari emberek.

Az investitúra okai.

Midőn az ilyen emberek állásukat elnyerték, úgy kárpótolták magukat a hozott anyagi áldozatokért, hogy ők is pénzért árulták a kisebb egyházi hivatalokat.

Hasonló visszaesést látunk a szerzeteseknél is. A régi szegénységet, egyszerűséget a fény, pompa, gazdagság váltják föl; a tagok *nem hivatásból* lépnek a monostor falai közé, hanem mivel *előkelő összeköttetések* révén van reményük, hogy néhány évi szerzetesi élet után kapnak gazdag apátságot, hol azután folytathatják előbbi világi életmódjukat. Az egyház vezető férfiai belátták az állapotok tarthatatlan voltát, azért hozzálátanak az állapotok megjavításához. Sürgetik, hogy a szerzetesek térjenek vissza regulájuk eredeti szigorához s tartsák meg fogadalmait.

A szerzetesi szellem hanyatlása.

A clugni
reform.

Ennek hatása alatt keletkezik a *clugni reform*, mely szent Benedek szabályzatának eredeti szigorú megtartását tűzte ki célul. Ez volt a kiindulópontja annak a szétválásnak, mely a bencésrend tagjai között keletkezett, midőn egyesek szent Benedek regulájának szó szerinti megtartását akarták azokkal szemben, kik e regulának használat folytán megenyhült szigorát fogadták el. A szigorú fölfogás hívei azután megvetik alapját a ciszterci rendnek.

A szét-
választás.

A molesmei monostorban történik a szétválás. Itt is lábra kapott a fényűzés és gazdagság s ennek hatása alatt a szerzetesi szellem és fegyelem hanyatlásnak indul. Róbert, a monostor apátja ég a vágytól, hogy szerzeteseit a szabályok szigorához szoktassa, de midőn látja, hogy ez lehetetlen, elhatározza, *hogy elhagyja Molesmét*. Tervét tett követi és Alberik perjellel, István alperjellel, továbbá azon társakkal, kik a szigorú szabályok szerint akartak élni, elhagyja Molesmét és a burgundi hercegségben levő Cisterciumba (Citeaux) vonul.

Citeaux
alapítása.

Citeaux a chalonsi egyházmegyében feküdt. Vad, mocsaras vidék, erdőkkel körülvéve. Ide vonul a kis csapat és a vadonban rögtön hozzáfognak az építéshez. Irtják az erdő fáit, gerendákat hasítanak belőlük, s csakhamar készen áll a kápolna és a szerzetesek számára egy kis lakóház, melyet 1098. március 21-én, szent Benedek napján föl is szentelnek. Ekkor alakul meg az új monostor kormányzata; Róbertet apáttá választják és Walter megyéspüspök megküldi neki a pástorbotot.¹

Róbert maga mellé vette perjelnek Alberikot, alperjellel pedig kinevezte Harding Istvánt. E ténnyel alakul meg a ciszterci rend; kicsiny, jelentéktelen mustármag ugyan, de csakhamar terebélyes fává növekszik és gyümölcsöző ágait a művelt világ összes országába szétterjeszti.

Róbertet
visszahívják.

A kis család megalakulása után rövid idő múlva megpróbáltatáson megy át. A molesmei szerzetesek Róbert távozása után nagyon lanya életet élnek, s gyöngékező apátjának kormányzása alatt a hanyatlás és fejetlenség mindig jobban és jobban tért hódít. A molesmeiek belátják a helyzet tarthatatlan voltát és tudatára ébrednek annak, hogy itt egyedül Róbert tudna rendet csinálni. Azért követeket küldenek Rómába II. Orbán

¹ *Békefi Remig*: A pilisi apátság története. I. 9.

pápához s kéri őt, hogy parancsolja meg Róbertnek a Molesmébe való visszatérést. A pápa enged a kérésnek és megparancsolja Róbertnek, hogy *térjen vissza Molesmébe*, s vegye át a monostor kormányzását.¹

Róbert engedelmeskedik a parancsnak; elhagyja Citeauxot és visszamegy Molesmébe. Róbert mint bencés hal meg, de azért ő vetette meg alapját a ciszterci rendnek, s *Citeaux és a ciszterci rend benne tiszteli alapítóját*.

A citeauxi monostor a megürült apáti székbe Alberik per-jelt emelte. Alberik okulva Róbert apát esetén, monostorának függetlenségére gondol és a római szentszékhez fordul megerősítésért. II. Pascalis pápa szívesen fogadta Alberik követeit és kérelmüket teljesítette azáltal, hogy 1100. április 18-án kelt bullájával *a ciszterci rendet külön rendnek tekinti*, különös pártfogásába veszi és büntetéssel fenyegeti mindazokat, kik a monostor ügyeibe beleavatkoznak.²

A rend megerősítése.

E bulla képezte a választófalat a ciszterci rend és a bencésrend között és a ciszterci rendet a pápailag megerősített szerzetek sorába emelte.

Nagy volt az öröm Citeauxban, midőn a megerősítés megérkezett, de ezen általános örömben Alberik apát szívét nagy szomorúság és gyötrő sejtelem fogta el. Nem jelentkezett senki sem fölvetelre, s így új szerzete a kihalás gyászos végére volt kárhozthatva. E kétség ott rágódott szívében élte végéig és magával vitte *1109. január 26-án a sírba is*.

Alberik halála.

Alberik halála után *Harding Istvánt* ültették az árván maradt apáti székbe. István apát már nagy szerepet játszott Molesmében, majd Róbert apát alatt mint alperjel, Alberik alatt pedig mint perjel élénk tevékenységet fejt ki.

István apát.

István apát az igazi szerzetesi szellemtől áthatva tisztán látta azon célt, mely felé a rendnek haladnia kell és amelyért megalapították, t. i. a hármass szerzetesi fogadalom és szent Benedek regulájának betűszerinti megtartása. István ezek elérésére *a szegénységet* tartotta leghathatósabb eszköznek és ennek megtartását keresztyül is vitte a legnagyobb akadályokon. Odó burgundi hercegnek megtiltotta a Citeauxban való tartózkodást, nehogy a szerzetesek a hercegi pompa láttára meginogjanak.

A szegénység megtartása.

¹ *Békefi*: A pilisi apátság története. I. 10.

² *Békefi*: A pilisi apátság története. I. 11.

Odó „megvonja kegyét az apátságtól.” István ezen tette szomorú következményekkel járt, mert Odó herceg megvonta kegyét az apátságtól és hasonló módon cselekedtek a többi főurak is és Cîteaux nem egyszer az éhség előtt állott.

Szent Bernát és társainak belépése. De az éhségnél is nagyobb ellenség fenyegette Cîteauxot, mely már Alberik életét is megkeserítette, t. i. a halál. A rendtagok egymásután hálnak meg, ujoncok pedig fölvételekre nem jelentkeznek. István apát nem csüggedt, bizott a jó ügy diadalában és eme reményében nem csalatkozott. *1113-ban harminc társával belép a rendbe Bernát*, s ezzel a monostor jövője és egyúttal a ciszterci rend alapja is meg van szilárdítva.¹

Firmitas alapítása. Még ugyanazon évben a monostor olyan szerencsés helyzetbe kerül, hogy István apát Walter chalonsi püspök kérelmére megalapítja az első fiókapátságot, a *Firmitas- (La Ferté-) monostort*.²

A másik három apátság alapítása. Ezen alapítást egy év múlva követte a *pontiniacumi (pontigni)* apátság alapítása. Egy évre rá pedig megalapítja a ciszterci rendre oly sok dicsőséget hozó *claravallisi (Clairveaux)* fiókapátságot. Clairveaux apátjának István apát kinevezi Bernátot. De ezzel még nincsen befejezve a ciszterci rend terjeszkedése István apát alatt, mert a claravallisi apátsággal ugyanazon évben megalapítja a negyedik fiókapátságot *Morimondban*.

Szent Bernát tevékenysége. Hogy a ciszterci rend rohamosan — úgyszólván — egész Európában elterjedt, az *szent Bernátnak*, Clairveaux apátjának a műve volt. Bernát korának legnagyobb embere volt. A pápaság hű támasza, a császárnak nélkülözhetetlen tanácsadója, az egyháznak mézajkú doktora és egyik legnagyobb szentje. Amerre csak járt, kiváló ékesszólásával meggyőzte az embereket és tömegesen vitte Clairveauxba, hol herceg, gróf, nemes, jobbágy egyforma lelkesedéssel és hévvel öltötte föl az ujoncruhát; ujoncévük letelte után pedig mentek szét Európában, hogy új monostorokat alapítsanak.

Bernát el is érte célját, mert halálakor, 1153-ban, *343 ciszterci monostor öltött gyászt*. Bernátot mint a ciszterci rend második alapítóját is tisztelik és a cisztercieket másként szent Bernát fiainak is hívják. E négy lánglelkű férfinak: Róbertnek, Alberiknak, Istvánnak és Bernátnak köszöni a ciszterci

¹ *Békefi*: A pilisi apátság története. I. 14. ² *U. o.* I. 16.

rend eredetét, megerősödését, szervezetét és fejlődését; az egyház pedig mint koruknak buzgó szerzeteseit, a visszaélések megszüntetőit és mint szenteket tiszteli.

A ciszterci rend a benedekrendből vált ki, azonban ennek szervezetét nem hozta magával Cîteauxba. *A ciszterciek szervezete István apát műve* és életrevalósága az ő nagy szervező-képességéről és kormányzói tehetségéről tesz tanuságot.

A ciszterciek szervezete.

Abban az időben, midőn István ül az apáti széken, a bencéseknél két kormányforma van érvényben. A nem reformált bencéseknél minden apátság külön állott, nem volt közöttük semmiféle összefüggés, a többtől *teljesen függetlenül* intézte minden apátság saját ügyét. A clugniek másik végletbe estek. Ezeknél ugyanis *egy apát áll* az összes apátságok élén; az ő hatalma érvényesül az egész rendben, az ő befolyása jut előtérbe. Az egész rendben tulajdonképpen csak egy apátot találunk, míg a többi monostor élén perjeleket látunk, kik a főapátság szerzeteseiből kerülnek ki.

A bencések szervezete.

Mindkét szervezetnek megvannak hibái. Mert mindkét esetben *az apát tehetségétől* függött a rendnek a sorsa. Ha erőskező, tehetséges ember ült az apáti széken, akkor az egész rend virágzásnak indult; ha azonban gyöngé, tehetetlen embert választottak apáttá, az egész rendben hanyatlás és visszaesés mutatkozott.

A szervezet hibái.

István apát, aki a szervezésben nagy tehetséggel bírt, megfontolta e két rendszer előnyeit és hátrányait és *a kettő között egy harmadikat választott*, a középutat, mely, mint a ciszterci rend élete megmutatta, fényesen bevált és nagyon csekély változtatással fönnáll ma is.

István apát *a leszármazás* elvét viszi bele a kormányzatba. Azon monostor, mely a másiktól származott, attól némileg függő viszonyban volt; amint az elnevezés is mutatja: van atyaapátság és van fiókapátság. Eszerint *a rend élén az ősi Cîteaux áll*. Utána következnek: La Ferté, Pontigni, Claiveaux és Morimond, továbbá e négy apátságból sarjadzott monostorok. István apát továbbá gondoskodott arról is, hogy a távolság valamiképpen meg ne lazítsa ezen köteléket, éppen azért elhatározza, hogy minden évben Cîteauxban *nagykáptalant* tartanak, melyen minden apátnak meg kellett jelenni, ha csak nem beteg.

István apát kormányformája.

Charta
charitatis

István apát 1119-ben tartja az első nagykáptalant, melyen kodificálja a ciszterciek alkotmányát a *charta charitatisban*, mely által István a ciszterciek szervezetének alapvetője lett.

A charta caritatis úgyszólván az *összes kormányzati* ügyeket magában foglalja. Kiterjed mindenre, ami csak a rend jólétének, a rendi szellem fejlődésének és az összetartozás szellemének ápolására és fejlesztésére irányul.

A nagy
káptalan.

Kiváló fontosságot tulajdonít a charta caritatis a *nagykáptalannak*. A káptalanban az elnöklés joga a citeauxi apátot illeti. A káptalanban külön testület alakul, a *definitorok* testülete. Ennek elnöke a citeauxi apát, tagjai a négy atyaapátság és másik húsz apát, kik közül négyet-négyet egy-egy atyaapátság választ. A nagykáptalanon tanácskoznak az egész rend ügyeiről. Itt ítélik meg a hanyag apátok fölött; itt szabják ki reájuk a büntetést, sőt ha a büntetés és dorgálás nem fog rajtuk, még állásukból is elmozdítják őket.

A vizitatori
intézmény.

A káptalani határozatot köteles volt minden apát hazavinni és a káptalanházban minden alattvalójának fölolvasni. A káptalani határozatok végrehajtásának őre a *visitator* volt, aki a körébe eső monostorokat sorba látogatta és ellenőrizte, hogyan hajtják végre a káptalani határozatokat.

A kereszténység
elterjedése
házánkban.

Midőn Géza fejedelem célul tűzte ki, hogy a magyar nemzetet a békés foglalkozáshoz és a földműveléshez szoktatja, szükségét érezte annak, hogy *népe a keresztény vallást fölvegye*. A pogány vallás, melyet a magyar nép Ázsiából hozott magával, nem volt alkalmas arra, hogy egy letelepült, nyugalmas életet élő nép vallása legyen. Géza fejedelem azért megengedi, hogy hithirdetők jöjjenek hazánkba; ő maga is fölveszi a keresztiséget egész családjával együtt.

A bencések
betelepülése.

Géza halála után fia, *István*, midőn látja azt, hogy a kereszténységnek, különösen pedig a műveltségnek igazi apostolai a szerzetesek, elhatározza, hogy Magyarországra is betelepíti őket. Épen azért megalapítja Szentmártonhegyén a *pannonhalmi bencésmonostort* és gazdag adománnyal látja el, hogy a szerzetesek, semmi anyagi szükségét nem érezve, egyedül magasztos hivatásuknak élhessenek. A bencések meg is feleltek ezen kívánalmaknak, terjesztették a műveltséget az egész országban, monostori iskoláikban nevelték az ifjú nemzedéket.

Későbbi királyaink alatt a kereszténység mindig jobban

terjed hazánkban. Szent István, szent László és Kálmán törvényei keresztény alapon állanak és a magyarság között is van keresztény nemzedék. Királyaink a folyton terjedő kereszténység megerősítésére monastorokat emelnek, eleinte a bencések, majd a ciszterciek számára. A ciszterciek *először Cikádoron* telepednek meg, kik a heiligenkreutzi monostorból jönnek 1142-ben.¹

Az első ciszterciek.

III. Béla király pedig a francia ciszterciek előtt nyitja meg országát. III. Béla európai látókörrrel bíró ember. A görög császári udvarban nevelkedett, hol megismerkedik a keleti műveltséggel, de ahol alkalma van megismerkedni a nyugati országok műveltségi állapotával is. Midőn az ország trónjára lép, külföldön szerzett tapasztalatait akarja érvényesíteni országa hasznára. Különösen Franciaország felé irányul figyelme, hova első felesége, antiochiai Anna révén rokoni kötelék is fűzi s látja, hogy ott a még gyermekkorát élő ciszterci rend milyen áldásos működést fejt ki, azért elhatározza, hogy a cisztercieket Magyarországra is betelepíti. Tervét tett követi és 1179-ben megalapítja az első francia származású *monostort Egresen*.

III. Béla és a ciszterciek.

¹ *Békefi Remig*: A cikádori apátság története. 28. l.

AZ EGRESI APÁTSÁG TÖRTÉNETE.

I. FEJEZET.

Az egresi apátság élete.

I.

Egres földrajzi helyzete. Az apátság alapítása. III. Béla gondoskodása a ciszterciekről. A kerzi apátság alapítása. Zilált viszonyok Egresen. A szentkereszti apátság alapítása.

A Nagyalföld délkeleti részén, a Maros folyó balpartján állott a rövid, de fényes életű *egresi apátság*. Nevét a körötte dúsan tenyésző égerfáktól nyerte. Hajdan Csanád megyéhez tartozott, ma azonban az apátság helyén álló hasonló nevű község Torontál megyéhez van csatolva. Teljesen sík vidék, termékeny szántóföldekkel, melyek között ezüstszalagként hömpölyögnek a Maros hullámai. Élénk ellentétet képez a vidéknek jelenlegi képe azon állapottal, melyben volt akkor, midőn szent Bernát fiai távoli hazájukból ide betelepedtek. A vad és a Maros kiöntésétől mocsaras vidék egészségtelen levegője fogadta a fáradt utasokat, kik a franciaországi *Pontigniből* jöttek hazánkba *1179-ben*.¹ A rengeteg erdők által teljesen elzárva az emberektől, tisztán saját erejükre voltak utalva.

Egres földrajzi helyzete.

A kis család azonban nem rettent vissza a zord vidék visszataszító voltától, hanem bizalommal és lelkesedéssel hozzáfogott, hogy eleinte csak fából ideiglenes lakóházat és kápolnát építsen. Később már *kőből akarják megépíteni a monostort*. Roppant fáradságot és nagy kitartást igényelt a monostor fölépítése, mert a környéken nincsen kő és az építkezéshez szükséges követ a Maroson hajón szállítják.

A monostor építése.

III. Béla király atyai gondoskodással siet a szegény szerzetesek segítségére és *bőséges adományokkal* látja el az új

III. Béla gondoskodása.

¹ *Janauschek Lipót*: Originum Cisterciensium. I. 177.

monostort. 1183-ban pedig a magyarországi cisztercieknek is megadja ugyanazon kiváltságot, melyet Franciaországban élveztek, hogy t. i. ha az ország állapota megengedi, ismeretes rendtagokkal ismeretlenek is utazhatnak egyik monostorból a másikba.¹

A kerzi apátság alapítása.

Az adatok gyér volta nem enged bővebb bepillantást az ifjú monostor életébe, de azért a meglevőkből sejthetjük, hogy a fiatal apátság csakhamar virágzásnak indult. 1179-ben jönnek a ciszterciek Egresre és már 1202-ben telepítésével találkozunk. Fogaras megyében, az Olt balpartján a *kerzi apátságot* alapítja az egresi monostor.² Imre király bőkezűségéből kapnak földet a Kerzre vándorló szerzetesek.³ Ha már most tekintetbe vesszük a nagykáptalan azon határozatát, hogy fiókapátságot csakis olyan monostor alapíthat, melynek legalább hatvan tagja van, akkor ebből könnyen meggyőződhetünk az egresi monostor gyors fölvirágzásáról.

Az első apát.

Hogy ki volt Egres *első apátja*, biztosan nem tudjuk. Eddig azt tartották, hogy *Hugó* pontignii szerzetes volt az első apát, de ez lehetetlen, mert Hugó 1203-ban még Carus Campus apátja és csak azután jön Egresre átvenni az apátság kormányzását.⁴ Hugót tehát valakinek meg kellett előzni.

A rendi fegyelem és szellem hanyatlásnak indul.

A gyors fölvirágzással együtt az anyagi jólét is beköszöntött az egresi apátságba s mint rendesen minden szerzetesrendben a jólét és gazdagság folytán a szigorú *rendi fegyelem és szellem lanyhul*, úgy itt is eltértek az eredeti szigortól, mert 1212-ben a nagykáptalan meghagyja a cikádori és a zirci apátoknak, hogy Egresre menjenek és vizsgálják meg az apátság állapotát és ha a rendi szabályzattal ellenkező dolgokra akadnak, nyomban alakítsák át úgy, amint a rend szelleme követeli. Az egresi apátnak pedig hagyják meg, hogy a legközelebbi nagykáptalanon jelenjen meg és igazolja magát.⁵

A szentkereszti apátság alapítása.

Eközben egyre gyarapodott a monostor lakóinak száma. Az egresi apátság falai nem tudták befogadni a tömegesen jelentkezőket, azért újabb apátság alapítására határozta el magát. Elküldötte szerzetesfiait a régi Slavoniába, hol a zenggi egy-

¹ *Fejér György*: Codex Diplomaticus. II. 202.

² *Janaushek*: Orig. Cist. I. 208. ³ *U. o.*

⁴ *Janaushek*: Orig. Cist. I. 177.

⁵ *Békefi Remig*: A cikádori apátság története. 33.

házmegyében ismeretlen jótévők adtak nekik birtokot, hogy megtelepedjenek. *1214-ben* indul útnak a kis csapat és megalapítják a *szentkereszti apátságot*.¹

A kerzi és szentkereszti apátságokon kívül az egresi monostor több apátságot nem alapított. Jóllehet olvassuk, hogy az egresi apátság alapítása volna az *orlei és a landolai apátság is*.² E két apátság azonban nem létezett, hanem csakis a neveknek rossz olvasásából keletkezett. Ugyanis Orle vagy Orlez a Harez szóból származott; Harez pedig Kereznek a neve volt, mely előfordul ily néven is: Abbatia B. M. V. de Harez. Ugyancsak a kerzi apátság nevének rossz olvasásából keletkezett a Landola elnevezés is. Mert a kerzi apátság előfordul mint Abbatia B. M. V. de Candelis vagy de Candellis és e szóból: de Candelis vagy la Candella származott a Landola elnevezés.³

Az orlei és landolai apátság.

Az egresi apátság alapításaként szerepel továbbá a *zámi* vagy *námi apátság* is, mely 1219-ben alapítottatott volna.⁴ Janauschek Lipót azonban az «Originum Cisterciensium» című művében állást foglal ezen apátság létezése ellen, mert szerinte Abbatia Dezanensis vel de Zám az Abbatia de Chan. (Chanadiensis) rövidítéséből és rossz olvasásából származott.⁵

Zámi apátság.

II.

A keresztesháborúk. A ciszterciek mentessége a keresztesháborúk fedezésére szolgáló adók alól. II. Endre alatti zavarok hatása Egresre. A pápa gondoskodása. Jolánta királyné gondoskodása. Jolánta királyné eltemetése. Söilletmény. II. Endre eltemetése.

Ama nagyszerű és magasztos mozgalomnak hullámai, melyek az 1095-iki clermonti zsinaton keletkeztek és az egész nyugati kereszténység figyelmét Keletre, a Szentföldre irányították és melyek oly sok véres, de kevés eredménnyel járó háborúnak voltak okai, még most sem simultak el. A római pápák nem tudtak belenyugodni ama gondolatba, hogy azon föld, melyet

A pápák buzgólkodása, hogy kereszties hadjárat indíttassék.

¹ *Janauschek*: Orig. Cist. I. 220.

² *Rupp Jakab*: Magyarország helyrajzi története. III. 70.

³ *Janauschek*: Orig. Cist. I. 208.

⁴ *Fuxhoffer-Czinár*: Monasteriologia. II. 120.

⁵ *Janauschek*: Orig. Cist. I. 199.

a világ Megváltója földi életével megszentelt, továbbra is a pogány törökök hatalma alatt maradjon. Épen azért nem szűnnek meg még a XIII. században sem folyton sarkalni a keresztény fejedelmeket, hogy hadsereget vezessenek Keletre és foglalják el a Szentföldet a törököktől.

II. Endre
keresztes
hadjárata.

1185-ben a törökök újra *elfoglalják Jeruzsálemet*. A nyugati kereszténység e szomorú hírré újra mozgásba jön. Ez indítja III. Béla királyt is arra, hogy ifjabb fiának, Endrének, tetemes összeget ad, hogy Keletre hadjáratot vezessen. Endre azonban késett ígéretének beváltásával. Mint herceg bátyja ellen támad és az atyjától kapott pénzt zsoldosok fölfogadására használta, hogy a királyi koronát a maga számára megszerezze. Midőn pedig az annyira óhajtott korona birtokosa lőn, a nagy fejetlenségben, melyet gyöngé kormányzása előidézett, nem tudott eleinte hadat vezetni. De azért nem tett le szándékáról. Az 1215-iki laterani (IV.) zsinaton *Endre követi is fölkarolják a kereszteshad eszméjét* és elhatározták, hogy a keresztesek 1217. június 1-én indulnak el Brindisiből.¹

A ciszterciek
adómentessége.

III. Honorius pedig 1216-ban a költségek fedezésére az egyházi jövedelem huszadrészének beszolgáltatását rendeli el, de *kiveszi* ezen rendelet alól *a cisztercieket és a premonstreieket*. Tehát az *egresi apátság* is adómentességet élvezett. Ugyancsak mentesek az *egresi szerzetesek* is azon adó alól is, melyet IV. Orbán pápa rendel el 1262-ben, midőn a kereszteshadak költségeinek fedezésére az egyházi jövedelem századrészét kiveti. Hasonlóképen ki voltak véve a II. lyoni zsinat 1274-iki rendelete alól is, mely szerint az egyházi jövedelem tizedrésze hat éven át a kereszteshadak fölsegélyezésére fordítandó.²

II. Endre 1217. év tavaszán útnak is indul a Szentföld felé. Valószínűleg mentek vele ciszterciek is, mert a nagykáptalan 1212-ben megengedi a ciszterci apátoknak, hogy két szerzetest vihetnek magukkal a Szentföldre.³

Endre vállalkozását azonban semmi siker sem koronázta. Néhány sikertelen támadás után megelégedte a hadviseléssel és hazafelé indult 1218-ban, mivel hazulról nem a legjobb hire-

¹ *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. II. 74.

² *Békefi Remig*: A pilisi apátság története. I. 249.

³ *Fejér*: Codex Diplomaticus. VII/I. 190.

ket hallotta. Hazaérve, országát a legnagyobb rendetlenségben találta. A főurak hatalmaskodtak, nem volt, ki tekintélyt tartott volna. János érseket, a király helytartóját, hatalmától megfosztották és elűzték az országból.¹

Ilyen fölfordult viszonyok között a közbiztonsági állapotok is gyöngye lábon álltak. A főurak és a rablók garázdálkodását megérezték az *egresi szerzetesek is*. Panaszos levélben fordulnak III. Honoriushoz, ki 1224. április 2-án kelt oklevelében kéri II. Endre királyt, hogy *védelmezze meg az apátságot* azon rablók ellen, kik nem elégednek meg saját birtokukkal, hanem a kolostor javait pusztítják és a rendnek úgy az apostoli széktől, mint a királytól nyert kiváltságait semmibe sem veszik.²

Az egresi apát-ság is érzi az országos fejtelenség következményeit.

III. Honorius különben is nagy rokonszenvvel viseltetik a ciszterciek iránt. Atyai jóindulattal siet most is segítségükre. Ugyanezen évben fölmenti a *magyar ciszterci apátokat* a tizedfizetés alól olyan földek után, melyeket másoknak adtak megművelésre, melyek újra visszakerültek hozzájuk.³ Továbbá, mint az egyházi javaknak legfőbb birtokosa, 1224. április 2-án megerősíti azon birtokcserét, mely II. Endre király és az *egresi monostor között történt*.⁴

II. Honorius gondoskodása.

Ilyen gondoskodás mellett az apátság jó hírneve mindinkább növekszik nemcsak az országban, hanem annak határain kívül is. Így a *citeauxi nagykáptalan* 1225-ben kiküldi az *egresi apátot*, hogy foganatosítsa azon ítéletet, mely szerint a pilisi apát azért, mert husvét előestéjén fejét leborotváltatta, az apáti stallumból negyvennapos kizárásra, hatnapos bűnbánatra ítéltetett⁵ (s e hat nap minden második napján, sőt a legközelebbi husvétig minden ferián kenyér és víz mellett szigorú böjtöt köteles tartani).

A nagykáptalan megbízása.

Az ország határán belül is jó hírneve volt, bizonyítja Kálmán Slavonia hercegének 1222-ben kelt oklevele, melyben a roichai várjobbágyoknak, kik fivérének Andrásnak betörésekor hűségöket kimutatták, a Konszka nevű földet adja és ezen oklevélén az *egresi apát* mint tanú van aláírva.⁶

¹ *Pauler*: A magyar nemzet története. II. 89.

² *Fejér*: Cod. Diplom. III/I. 451.

³ *U. o.* V/I. 303. ⁴ *U. o.* III/I. 452.

⁵ *Statuta Capituli Generalis Ordinis Cisterciensis* 1225.

⁶ *Fejér*: Cod. Diplom. III/II. 286.

Jolánta
királyné
eltemetése.

Azonkívül a királyi család figyelme is feléje irányul. Endre király gazdag adományokkal látja el, úgy, hogy sokáig őt tartották az egresi apátság alapítójának. Sőt mikor 1233-ban második felesége *Jolánta meghal* földi maradványainak nyughelyéül az *egresi apátságot* választják, mint Alberik krónikája megjegyzi «Jolánta magyar királyné Jakab bibornok és a püspökök jelenlétében hal meg és az egresi apátságban temetik el.»¹

A bérregi
egyezmény.

Ugyancsak megemlékezik II. Endre Egresről a híres berregi egyezményben 1233 augusztus 30-án. Megígéri ugyanis a király, hogy az *egresi apátság* kap három timinus sőt a királyi sóbányákból. Azon sóért pedig, melyet a csanádmegyei egyházak a multban nem kaptak meg, 10.000 márkát fizet öt évi részletben Pesten a domonkosok házában Bulcsu csanádi püspök, Uriás pannonhalmi és az *egresi apát* vagy megbízottjaik kezéhez. A szétosztást a pápai legatus eszközli az esztergomi és kalocsai érsekek meghallgatásával.² Mindez azonban csak papiroson maradt meg, mert a király nem tudta betartani az egyezmény pontjait.

II. Endre adománya.

Ama nagy gondoskodás és bőkezűség, melyet Endre király az apátsággal szemben gyakorolt, még élete utolsó évében is megnyilvánul. IX. Gergely pápa 1235-ben megerősíti Endre királynak az *egresi monostor számára történt adományát*. Hogy mi volt ezen adomány, azt az oklevél nem mondja el.³

II. Endre
halála.

Ugyanezen év szeptember 21-ke gyászt hozott az országra, de gyászba borította az egresi apátságot is. *Elvesztette az ország koronás királyát*, az egresi apátság pedig királyával együtt hatalmas támaszát és bőkezű jótevőjét. II. Endre eltemetésének helyéül két helyet jelölnek meg krónikásaink. A Budai Krónika szerint *Váradon* temették el: «Elköltözött pedig András király az Úrhoz, az Úrnak ezerkétszáz harminc-

II. Endre
eltemetése.

¹ *Forster Gyula*: III. Béla király emlékezete 120. «Regina Hoilenz de Hungaria in praesentia Jakobi cardinalis et episcoporum moritur et in Abbatia de Egris sepelitur. Qui cardinalis per Hungariam hoc anno concilia tua teniut».

² *Knauz*: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I. 293—4. *Borovszky Samu*: Csanád vármegye története I. 51—2.

³ *Fejér*: Cod. Diplom. VII/I. 250.

ötödik esztendejében, uralkodásának harmincadik évében. Kinek teste Váradon Szent László lábánál pihen.»¹ A genealogiák közül kettő szintén *Váradot* említ. A Codex Cornidesianus szerint «kinek teste Váradon Szent László lábánál pihen».² A Codex Toldyanusban szintén *Váradot* találjuk. «Meghalt pedig az ezerkétszázharmincnegyedik esztendőben, eltemettetett a váradí templomban.»³

A bécsi képes krónika mellőzi *Váradot* és *Egrest* említi «Kinek teste az egresi monostorban nyugodtan pihen».⁴ Hasonlóképen *Egrest* említ Bonfini is «A gyermekek által tisztelt testet a legnagyobb pompával az egresi monostorban helyezték el».⁵ Hasonlóképen *Egrest* említene a többi krónikák is.

Most az a kérdés tehát, hogy hol pihennek II. Endre király hamvai? Annyi bizonyos, hogy II. Endrét először Váradra vitték, hogy ott temessék el, azonban a pilisi ciszterciek követelték, hogy az ő monostorukban temessék el Endrét mint Alberik krónikája megjegyzi «András király meghalt és eltemettetett Várad városában, a pilisi apát és szerzetesek tiltakozása dacára, kik e miatt pört indítottak».⁶

Midőn a pilisi ciszterciek pört indítanak a királyi temetésért, valószínű *az egresiek* szintén tettek lépéseket, hogy a drága hamvakat maguknak megszerezzék. Hiszen II. Endre mindig jóindulattal volt a monostor iránt és mindig bőkezű volt vele szemben. Továbbá Egresen nyugodott második fele-

¹ *Budai Krónika 1836-i kiadás*, 197. «Migravit autem rex Andreas ad Dominum anno Domini millesimo ducentesimo tricesimo quinto, tricesimo anno regni sui. Cuius Corpus Varadini ad pedes S. Ladislai requiescit».

² *M. Florianus*: Cronica Minorae V. 94. «Cuius corpus Varadini quiescit ad pedes sancti Ladislai».

³ *U. O.* 106. Obiit autem anno millesimo ducentesimo tricesimo quarto (hibásai ír 1234-et) sepultus in templo Varadiensi».

⁴ *M. Florianus*: Fontes Domestici II. 223. «Cuius Corpus in monasterio de Egrus feliciter requiescit».

⁵ *Bonfini*: Rerum Hungaricarum Decades, Bécs 1771 293 l. «Corpus honorificentissimo funere a liberis honestatum in cenobia, quod Egres appellant, condidere».

⁶ *Forster*: III. Béla király emlékezete 120. «Andreas rex moritur et sepelitur in civitate Varadino, reclamantibus abbate et fratribus de Pilisio et super hoc causam agentibus».

sége Jolánta is. Ha II. Endrét Váradon temették volna el, akkor valószínű, hogy a káptalannál tettek volna misealapítványt lelke üdvéért, erről azonban sehol sincs említés. Sőt a váradi krónika határozottan mondja «Kinek teste az ő egresi monostorában pihen».¹ Épen ezért a legnagyobb valószínűséggel állíthatjuk, hogy az *egresi monostor szentelt falai fogadták be egykori pártfogójuk hamvait*. Ezen állítás mellett foglal állást Pauler Gyulával együtt több történetíró is.²

III.

IV. Béla háborgatja a monostort birtokaiban. IX. Gergely intelme. A tatárjárás. Az egresi apátság pusztulása. Kun László alatti zavaros állapotok. A kún lázadás. Egres ostroma. IV. László Egresen tartózkodik.

IV. Béla
intézkedései.

II. Endre halála után 1235-ben fia *IV. Béla* lett Magyarország királya. Amint a trónra lépett, első teendője volt, hogy az ország zilált viszonyait rendezze, továbbá, hogy békét és nyugalmat teremtsen. Hogy azonban ezt megtehesse, szükségét érezte annak, hogy a nagyon aláhanyatlott királyi tekintélyt újra régi fényébe visszaállítsa. Ezért újra megkoronáztatta magát, azután pedig megbüntette atyja rossz tanácsadóit, kik szerinte okozói voltak az országban dúló fejtelenségnek. Majd, hogy a királyi hatalmat biztosítsa, hozzáfogott mindazon javak visszaszerzéséhez, melyeket atyja elpazarolt, továbbá bizottságot küldött ki, melynek kötelessége volt megvizsgálni az adományleveleket és ha azok nem voltak rendben, kérlelhetetlenül visszavette a birtokot.

Az egresi apát-
ság panasza.

Bélának ezen szigorú eljárása *érintette az egresi apátságot* is, mely a többi kártvallott egyháziakkal Rómába felbebezett, hogy a pápát a királynál közbenjárásra kérjék. IX. Gergely pápa 1236 január 16-án ír is IV. Béla királynak és inti őt, hogy az egyház javait tartsa épségben, különösen

¹ *M. Florianus*: Font. Dom. III. 258. «Cuius corpus in monasterio suo Egres requiescit.»

² *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története II. 166. — *Forster*: III. Béla kir. eml. 120 (*Békefi Remig*). — *Borovszky*: Csanád vármegye tört. II. 160. — *Szalai-Baróti*: Magy. Nemzet tört. I. 272. — Az egresi népmonda szerint a király arany, ezüst és réz koporsókban nyugszik. *Rómer Flóris feljegyzései*.

azokat, melyeket Imre és Endre királyoktól kaptak¹ és egyuttal megbízza a váci, nyitrai és a boszniai püspököket, hogy a királynál járjanak közbe a javak visszaadása érdekében.²

Béla király mintha érezte volna, hogy az országnak nagy szüksége van rendre és egyetértésre, ugyanis kelet felől óriási veszedelem közeledett Európa felé, mely elsöpréssel fenyegetett mindent és tényleg Európa nyugati részét kivéve az egész művelt világot kopár sivataggá változtatta.

Ázsia belsejében Kinától északra az Altáji hegységtől keletre mongol eredetű népek laktak, kik legnagyobbbrészt nomád pásztorok voltak törzsekre oszolva. E népeket 1203. *Themudsin* vagy *Dsingin khán* egyesítette és csakhamar elfoglalta úgyszólván egész Ázsiát. 1222-ben már átkeltek Európába és megverték a kunokat, azután a kunokkal szövetséges oroszokat tették tönkre. 1227-ben meghal Dsingisz khán és ekkor birodalma négy részre szakad. Az európai hódítások *Batu khánnak* jutottak osztályrészül. A kunok és oroszok folytonosan küzdöttek a tatárokkal, és igen sok véres háború után Batunak 1238 telében sikerült a kunokat teljesen legyőzni.

A mongol birodalom megalakulása.

Egy részük meghódolt a tatároknak, más részük pedig *Kötöny vezérlete* alatt Béla királyhoz menekült és kérte, hogy fogadja be őket az országba, lefognak telepedni és felveszik a kereszténységet. Béla örömmel fogadja Kötöny ajánlatát, mert a kunokban segítséget lát úgy a tatárok, mint az engedetlenkedő magyar főurak ellen, kik nem tudták elfeledni ama birtokokat, melyeket Béla uralkodása elején elvett tőlük.

A kunok bejövetele.

A kunok mintegy 40.000 bejönnek az országba, azután a Tisza mentén, a Temes, Maros, Kőrös vidéken letelepednek. De a kunok bejövetele csak újabb vizsálynak lett a szülője. A vad, fegyelmezetlen horda nem tudott megmaradni állandó lakásán, hanem csapatosan kóboroltak ide s tova, háborgatva a békés magyarságot, nem kimélve annak anyagi javait sem.

A kunok garázdálkodása.

A kiélesedett ellentétek lecsendesítésére a kői monostorban tanácskozik a király a magyar és kún főurakkal és megparancsolják a kunoknak, hogy oszoljanak széjjel az országban.

A kői országgyűlés.

¹ *Wenzel*: Árpádkori új okmánytár, II. 37. — *Fejér*: Cod. Diplom. IV/I. 33.

² *Theiner*: Monumenta Historica Hungariae, I. 143.

Azonban a viszály ezzel sem szűnt meg, hanem mint lappangó tűz ott égett a pártokra szakadt nemzet szívében.

A tatárok
bejövetele.

Eközben a tatárok már az ország határához értek. A király Dénes nádort küldi a határ megvédésére, azonban a nádor nem képes ellenállni a márciusban betörő tatároknak és a tatárok már Pestig elkalandoznak. Béla fegyverre szállítja az országot. Ezalatt a magyarok között elterjedt ama hiedelem, hogy a kunok a tatárok kémei, azért a kún fejedelmet családjával együtt felkoncolják. A kunok erre fellázadnak és egy részük valóban a tatárokhoz áll, más részük pedig pusztítva vonul ki az országból. Béla király *Mohinál ütközik* meg a tatárokkal, kik április 11-én az egész magyar sereget megsemmisítik.

A tatárok
Délmagyar-
országban.

Míg ezek északon történtek, azalatt *Büdzsik délről* ront az országba, Pozsa vajdát megveri és lángba borítja egész Erdélyt. Kadán pedig Váradnak vonul és 1241 május végén elpusztítja Váradot. Váradtól azután délnek vonul a tatár sereg és miután Pereg falut, melyben körülbelül hetven falu népe összegyűlt, elpusztítottak és lakosait kardélre hányták, *Egres ellen vonulnak*.

Egres elpusztítása.

A monostor várszerűleg volt megerősítve és a vidék lakossága itt vonta meg magát. A tatárok megérkezésük után rögtön hozzáfogtak az ostromhoz. A monostor falai nem sokáig tudtak ellenállni az ostromgépeknek, azért a bentlakók, hogy életüket megmentseék, *kegyelemre megadták magukat*. A tatárok azonban nem voltak tekintettel, hogy kegyelemre adták meg magukat, mert néhány szerzetest kivéve, kit futni engedtek s néhány nőt, kiket a maguk számára megtartottak, a többit irgalom nélkül mind leölték.¹ Így döntötték romba a tatárok az ország több kiváló helyével együtt az egresi apátságot is. Sivataggá, lakatlan területekké változott a kevéssel ezelőtt még vetésektől zöldelő vidék és a monostornak füstös, véres falai között a vérszagra összegyűlt vadállatok ordítása váltja fel a jámbor szerzetesek dicsőítő énekét.

Midőn a tatárok elvonulása után Béla király visszajött az országba és a rend kezdett helyreállni, az *egresi apátság lakói*

¹ *M. Florianus*: Cron. Min. IV. (Rogerius: Carmen miserabile XXXVII. Caput.)

is visszatérnek elhagyott monostorukba. Hozzálatnak az épületek tatarozásához, mely annál könnyebben ment, mert a tatárok jól lehet kirabolták és felgyújtották a monostort, de falait nem döntötték le. *Elég gyorsan helyre áll az egresi apátság.* Már 1247-ben IV. Ince pápa megbízza az egresi apátot, hogy a győri püspökkel és a fejérvári domonkosok perjelével együtt tartson vizsgálatot a boszniai püspökségnek a kalocsai érsek-séghez kapcsolása tárgyában.¹

Az egresi apátság helyreállítása.

De a pápák is azon vannak, hogy a tatároktól elpusztított monostorok újra lábra álljanak. Így IV. *Honorius* 1249-ben megengedi a ciszterci apátoknak, hogy azon plebániákon, hol eddig is szedtek tizedet, ezután is szedhessenek.²

A pápák gondoskodása a monostorokról.

Ama áldatlan állapotok, melyek IV. László uralkodása alatt dúltak az országban, az egresi apátságot sem kímélték meg. De nemcsak az *egresi apátság*, hanem a többi ciszterci apátságok is az országos rendetlenség közepette hanyatlásnak indultak. Azért az 1274-i nagykáptalan megbízza a heiligenkreuzi és a cikádori apátokat, hogy személyesen vizsgálják meg a magyarországi monostorok állapotát, mert úgy értesült a nagykáptalan, hogy sok helyen hiányzik a rendi szellem s nagyon sok szabályellenes dolog történik. A vizsgálat eredményét pedig egy év alatt tudassák a nagykáptalannal.³

A rendi szellem hanyatlása.

A pápa is gondoskodott, hogy a zavarok megszűnjének. *Fülöp fermói püspököt beküldi az országba, hogy rendet csináljon*, az ország papságának pedig meghagyja, hogy a pápai követnek mindenben a kezére járjon.⁴ Fülöp igyekszik rendet csinálni, de teljesen nem sikerül, mert a kunok, kik a tatárjárás után újra bejöttek az országba, nem maradtak a kijelölt helyeken, hanem folytonosan vándoroltak és rablásaikkal érzékeny károkat okoztak a magyarságnak. Kún László 1279 július 15-én Téténybe országgyűlést hirdet, hol kimondják, hogy a kunok maradjanak szállásaikon, melyek a Duna, Tisza között, a Kőrös mellett, továbbá a Maros és Temes között voltak; sátraik helyett pedig építsenek maguknak állandó lakóházat.

A fernói püspök küldetése.

¹ *Fejér*: Cod. Diplom. IV/I. 467.

² *Fejér*: Cod. Diplom. V/I. 300.

³ *U. O.* VII/II. 36.

⁴ *Theiner*: Monumenta Histor. Hung. I. 334.

A kún
lázas.

Az egresi
apátság
ostroma.

A kunokat nagyon sértette az országgyűlés ezen határozata, azért mintegy adott jelre az *egész kún nép fellázadt* és tűzzel-vassal pusztította a magyarság birtokait. Oldumár vezérlete alatt *megrohanják az egresi monostort*, mely várszerűleg volt megerősítve, hol a *királyi család kincsei* és valószínűleg a *szent korona* is őriztetett. László király ugyanis részint a dunántúli zavarok, részint az osztrákok támadása miatt sem Székesfejevárt, sem Esztergomban nem találta biztonságban a családi kincseket, valószínűleg Gergely csanádi püspök indítványára, ki ekkor a király kancellárja volt; azokat Egresre vitette és az egresi monostor őrizetét hűséges vitézére Bölényfő Andrásra bízta.¹

Az ostrom
abbanhagyása,
a hód tavi
csata.

A kunok erősen hozzáfogtak az ostromhoz. Bölényfő András a küzdelemben halálos sebet kap, mire a védők csüggedni kezdenek, azonban szerencsére jött a hír, hogy a király nagy sereggel közeledik, mire a *kunok abbanhagyva az ostromot*, a király ellen vonultak.² Hódtavánál találkozott a két sereg és az ütközet a kunok teljes vereségével végződött 1820. aug. 1-én. IV. László nem is feledkezett meg a monostor vitéz védelmezőiről. *Fejedelmileg gondoskodott róluk*, hogy megvédelmezték családi kincseit a rabló kunok kezétől. 1283-ban Roland főlovászmester fiainak, továbbá Lestár fia Dezsőnek és Olivér fiainak Reynoldnak és Miklósnak, azon kiváló hadi tetteikért, melyekben Gede ostrománál és az egresi apátság védelmében kitűntek, Muchun és Dumuk földeket, azonkívül a királyi hajósoknak borsodmegyei birtokát Hurvá-Lycist adományozza.³

IV. László
Egresen.

De nemcsak azon kitüntetés jutott az egresi apátságnak osztályrészül, hogy a királyi ház kincsei s talán maga a legszentebb királyi jelvény, szent István koronája, falai között őriztetett, hanem az ország királya *László is megtisztelte látogatásával*. Egresről intézi el 1288-ban a nyúlzigeti apácák kérelmét, kik Ágoston és Tamás domonkosok által óvást emelnek, hogy Path nevű helységet, mely az ő tulajdonukat képezte, ne adományozza oda Vernelius budai bírónak.³ Hogy mennyi

¹ *Borovszky*: Csanád várm. tört. I. 76. — *U. O.* II. 161.

² *Fejér*: Cod. Diplom. V/III. 207.

³ *Wenzel*: Árpádkori új Okmtár, XII. 469.

ideig tartózkodott László király Egresen, biztosan nem tudjuk, de tekintettel arra, hogy László nagyon szeretett a kunok között lakni; Egres mellett pedig a Maros mentén kún telepítvényekkel találkozunk; feltehetjük, hogy László király sokszor megfordult Egresen. 1290 körül újra Egresen találjuk, mert oklevele, melyben a Zoych nevű földet a nyúlszigeti apácáknak visszaadja, szintén Egresen kelt.¹

III. Endre király is kedveli az apátságot. *Egyed egresi apát* kérelmére 1299-ben megerősíti az egresi apátság alapításának a kerzi apátságnak privilegiumát, melyet még V. Istvántól kapott, melynek értelmében az apátság a vajda és a nemesség hatalma alól ki volt véve és teljesen a király hatalma alatt állott.²

Egres
III. Endre
alatt.

Ama jóindulatnál fogva, mellyel királyaink az egresi apátság iránt viseltettek, az egresi apátok is megfordulnak és tartózkodnak Budán. Így 1309-ben Benedek a domonkosok budai perjele, Budán kelt nyilatkozatában elmondja, hogy erdélyi püspökké választatásába beleegyezését Péter pécsi püspök, a budai quardian, László pécsi, Demjén sói prépost, az *egresi* és pilisi apát és sok más szerzetes tanúsága mellett adta.³

IV.

Róbert Károly adománya az egresi apátságnak. Az egresi apátság lakóinak száma megfoghatozik. Felfordult világ Egresen. Az egresi apátságot a csanádi püspökséghez csatolják. A szerzetesek távozása.

Ama zavarok, melyek az utolsó Árpádházi királyok alatt voltak az országban, káros hatásukat éreztették az egresi apátsággal is. László erdélyi vajda elfoglalta az apátságnak erdélyi birtokait. Egyed apát azonban Róbert Károlyhoz fordul segítségért, aki midőn az országban a rendet helyreállította, *visszaadta a négy elfoglalt falvat az apátságnak.*⁴

Róbert Károly
adománya.

Ezután az egresi apátsággal mindig ritkábban és ritkábban találkozunk. Ama fényes múlt, melyben része volt, tűnő

A szerzetesek
száma kicsiny.

¹ *Wenzel*: Árpádkori új Okmtár, IX. 524.

² *Zimmermann*: Urkundenbuch für Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I. 212.

³ *Monumenta Vaticana Hungariae* I., II. 160.

⁴ *Zimmermann*: Urkundenbuch, I. 301.

félben van. Csak elvétele akadunk egyes adatokra, melyek bizonyítják, hogy az egresi apátság még létezik. Szerzeteseinek száma is megfogyatkozik. Nagy Lajos korában 1357-ben Waldsteini Sigfrid reini apát és vizitátor a nagykáptalan megbízásából sorba látogatja a magyarországi monastorokat. Az egresi és kerzi apátokat, mivel nem mehetett el Egresre, Péterváradra hívja. Az egresi apát panaszkodik, hogy szegények és átlag *csak hat szerzetese van*. A vizitátor a kerzi apátság felett a vizitátori jogot az egresi apátra ruházza.¹

IX. Bonifác pápa 1392-ben János Pétert az aradi káptalan tagjává nevezi ki és ezen kinevezésről értesíti az *egresi apátot* is.²

Felfordult
világ
Egresen.

Egy század mulik el míg újra hallunk az egresi apátságról. Szomorú dolgokat beszél el a monostorról a Supplicatium Codex. *Márton apát* 1490-ben Budán jár az apátság érdekében, addig az otthonmaradtak közül néhány szerzetes a kelyheket, ezüstös képeket és a szőnyeget elhordja. Pál diakonust, midőn a lopott holmival el akar menekülni, a szerzet házi emberei elfogják és a szerzetbe visszahozzák. De a szerzetben Pál diakonus új erőre kap és azt a frátert, ki őt visszahozta, megtámadja, földre tiporja és fojtogatja, csakis a szerzet castellanusa menti ki a letiport frátert a dühös diakonus kezéből. De meg is adta az árát, mert a diakonus most ő reá rohan és küzdés közben az egyik ujját harapdálja és még akkor sem bocsátja ki szájából, midőn szája tele volt aludt vérrel s miatta nem tudott beszélni. Végre a fráterek megkötözik és tömlőbe vetik.

Semsei báró
beleavatkozása.

Mikor Márton apát hazajön és a történetekről tudomást szerez, meglátogatja a diakonust börtönében és levéti róla a láncokat, mert tudja, hogy morbus caducusban szenved. Adat neki enni, inni, de bort nem. Pál diakon azonban, hogy, hogy nem? meghal; sicut placuit Deo. A dologból nagy botrány lesz. *Semsei Pál* a hatalmas báró *megrohanja a szerzetet*, elfogatja az apátot, tömlőbe veti, majd pedig elhozatja Budára Angelus ortei püspök, pápai követ elé. Itt sinylődik Márton apát és csakis kezesek mellett és 150 arany forint lefizetése

¹ *Békefi Remig: A pásztói apátság története* I. 254.

² *Monumenta Vaticana Hungariae* I., III. 184.

után engedték meg neki, hogy távozhassék, de ha hívják, köteles jelentkezni. Márton apát amint szabadnak érzi magát, rögtön Rómába ad sedem pietatis et iustitiae fut, mert itthon Semsei báró és a pápai követ ellen nem tudott orvoslást szerezni, azért kéri, ut restituatur in integrum.¹ E szomorú állapotok homályosítják el az egresi apátság élte alkonyát, mert nemsokára már az egresi apátság már csak névleg létezik.

1494. június 2-án *Kinizsi Pál* időzik Egresen, innen kelt egy levele.²

Csáki Miklós csanádi püspök életében az egresi apátságra vonatkozólag nagyfontosságú lépés történik. A folytonos harcokban, melyeket hazánk déli részén a törökök ellen vívtak, a csanádi püspökség birtokai pusztulásnak indultak, úgyanyira, hogy a püspököknek tisztességes jövedelmet nem biztosítottak. Ezért VI. Sándor pápa a csanádi püspökséghez csatolja a csanádi szent Gellért monostor birtokait. De ezen jövedelem sem volt elégséges a püspökség kiadásának fedezésére. Ekkor a király a pápa beleegyezésével az *egresi apátságot összes birtokaival együtt a csanádi püspökséghez csatolja*.

Az apátságot a csanádi püspökséghez csatolják.

Hogy mikor történt ezen egyesítés, biztosan nem tudjuk. 1499-ben még Márton az egresi apát, *1514. augusztus 15-én* kelt beigtató levélben pedig a király már nyíltan kimondja «az egresi apátsággal, az összes birtokkal és birtoklási joggal, melyek az apátsághoz a jognál és a régiségnél fogva tartoznak, amennyiben maga az apátság a fentemlített csanádi egyházhoz csatolva és bekebelezve már azelőtt fennállott...³ Tehát az egyesítésnek *1499 és 1514 között* kellett megtörténni.

Az egyesítés ideje.

1521-ben Musnai Gervan János lesz csanádi püspök és

¹ *Magyar Történelmi Tár* I. 14–15.

² *Borovszky*: Csanád várm. tört. II. 161.

³ *DL. 22631*. «Nos Uladislaus Dei gracia rex Hungaria et Bohemie memorie commendanus tenore presencium . . . duximus . . . eciam cum abbacia de Egres ac cunctis bonis et iuribus pariter possessionariis ad eandem abbaciam de iure et ab intiquo pertinentibus, in quantum abbacia ipsa preface ecclesie Chanadiensis legit(t)ime unita et incorporata antea extitit, ipsamque idem condam dominus Nicolaus (de Chaak) episcopus pariter cum ipso episcopatu Chanadiensis ad instar aliorum iurium et bonorum eiusdem ecclesie Chanadiensis tenuit et possedit pleno iure dando et conferendo».

kinevező oklevelében meg van említve, hogy az *egresi apátság* ide tartozik.¹

A szerzetesek
távozása.

Hogy meddig maradnak meg a szerzetesek, most már idegenné vált otthonukban, biztosan nem tudjuk. A gyászos kimenetelű mohácsi csata után Egrest Zápolya hadai szállották meg és a monostort erősséggé alakították át. Tehát ha lettek volna eddig itt *szerzetesek, most távozniook kellett.*² Oláh Miklós 1536-ban Egrest mint nevezetes erődöt említi, de *szerzeteseiről nem tesz említést.*³

V.

Egres további sorsa. Az egresi ciszterciek műveltsége. Egres mint hiteles hely.

Egres
Martinuzzi
kezén.

Midőn Erdélyben Fráter György a vezető szerepet kezdte vinni, *Egrest saját katonaságával szállotta meg.* Később a nyirbátori értekezlet értelmében (1549. aug. 1-én) Fráter György átadta Erdélyt I. Ferdinándnak, azonban a porta tudomást szerzett Martinuzzi politikájáról és megparancsolta, hogy Erdélyben senki sem engedelmeskedjék Fráter Györgynek, hanem fogják el és vagy láncra verve küldjék a portához, vagy pedig fejét vigyék a szultán elé. Izabella és Petrovics Péter a szultán kegyeiben maradtak. Izabella tehát, hogy eleget tegyen a szultán parancsának, fegyverre szólította fel hiveit, hogy Fráter György kezén levő várakat foglalják el.

Egres Csere-
povics, majd
Varkocs kezén.

Cserepovicsot megbízza, hogy foglalja el Csanádot. *Cserepovics* útnak is indul és az útba eső várakat elfoglalja. *1550-ben elfoglalja Egrest,* szerb katonasággal rakja meg és Temesvárhoz csatolja. Azután tovább halad Csanád felé, de Csanádot nem tudja elfoglalni, mert Fráter György hadvezére nopsicsi *Varkocs Tamás* Csanádot felmenti sőt *Egrest is visszafoglalja* 1550 október elején.⁴

Mehemet
elfoglalja
Egrest.

Varkocs Tamás azonban nem sokáig maradt a vár birtokában, mert 1551 szeptember 28. *Mehemet beglerbég* elfog-

¹ *Hevenessy*: Kéziratgyűjtemény XXXVI. 118. — *Karácsonyi, Bunyitai, Rapaics*: Egyháztört. emlékek a hitújítás korából I. 346.

² *Novák*: Az egresi apátság története, 22.

³ *Borovszky*: Csanád vármegye tört. II. 162.

⁴ *Borovszky*: Csanád vármegye tört. I. 182.

lalja Csanádot a szomszédos várakkal együtt, közöttük Egrest is, mint Tinódi éneklí

Az Becse, Becskereke, Galad, Aracia,
Besenyő, Nagylak, Fellak, *Egrös* és Csálya,
Csanád, Pálélése, Bodorlak, Zádorlaka,
Eperjes, Horogszeg, Csák, Kis Somlyó, Iladia». ¹

Mehemet azután *Egres falait széthányatta* és ezentúl Egres mint erősség nem szerepel. ² Ennek következtében elvonnak onnét a lakosok is, mivel nem volt semmi, ami életüket, vagyonukat megoltalmazta volna. Csak néhány viskó jelzi az egykori erősség helyét. Így 1557 és 58-ban csak négy ház van Egresen, s lakosai Erdélyi Mátyás, Moricz Mihály, Oláh Mátyás és Radol Ocsár. ³ E négy ház is elpusztul 1561-ben, de 1564-ben újra építik. ⁴

Egres
szétdulása.

Azonban nem lehetett itt nyugalmas, biztos élet, mert lakosai mindig gyérekkek és gyérekkek. 1581. március 15-én Egresen *két oláh* pásztor lakik: Jovan Strobona és Jovan Maril, kik 368 darab juhot őriznek. ⁵ Csakis pásztorok laknak itt, kik a közeledő ellenség elől nyájaikkal elmenekülhetnek.

Egresen csak
két pásztor
lakik.

Jóllehet Egresnek alig van lakója, még sem semmisül meg teljesen. Midőn 1647-ben Zongor Zsigmond csanádi püspök a szegedi quardiánt teszi meg helytartójául, ez összeírja a püspökséghez tartozó birtokokat és ezen összeírásban Egrest «ült» ⁶ helynek mondja. ⁷ E falvak azonban nem akarnak *engedelmeskedni* a püspöknek, miért is Pálffy Tamás gróf csanádi püspök 1653 május 15-én felszólítja a falvakat, köztük *Egrest is*, hogy engedelmeskedjenek neki, mert különben Szegedi György, Rácz János szécsényi és Foktői János gyarmati hadnagyokat küldi ellenük, kik az engedetlenkedőket barmaikkal együtt elfogják. ⁸

A falvak fel-
láznak a
csanádi püs-
pök ellen.

Volt is oka a püspöknek erősebb rendszabályokhoz nyulni, mert a törökök által elpusztított vidéken az eddig romokban heverő falvakat újra kezdik építeni. *1654-ben Egresen is épül-*

Egres újra-
épül.

¹ *Régi magyar költők tára*, III. 38.

² *Borovszky*: Csanád vármegye története, I. 187.

³ *Török kincstári defterek* II. 196.

⁴ *Borovszky*: Csanád vármegye tört. II. 162.

⁵ *Defterek*: I. 334. ⁶ Ült = lakott.

⁷ *Borovszky*: Csanád vármegye története, II. 162. ⁸ *U. O.*

*nek új házak.*¹ A püspök ezen ujonnan épült falvakat, köztük Egrest is fölvéteti a számára kiállított oltalomlevélbe, mint jogos tulajdonát és együttat megparancsolja, hogy bizonyos évi adóval elismerjék földesuri jogait (1654. szeptember 3-án).²

Egres elado-
mányozása.

A királyi kancellária, jöllehet e falvak a csanádi püspökség tulajdonát képezték, mégis 1655. június 25-én *odaadományozza Egrest* Lerényei Nagy Ferencnek, Milojkovics Miklósnak és Dienes Györgynek.³ Kiket 1656-ban a garamszentbenedeki convent minden ellenmondás nélkül beiktat az egresi birtokba.⁴

Egres új
birtokosai.

De a csanádi püspök sem engedte jogainak megcsorbulását, óvást emelt a királynál, aki 1660-ban *vissza is adja Egrest* és beleveszi a számára kiállított oltalomlevélbe.⁵ De nem sokáig maradt birtokában Egres, mert 1663. márc. 19-én Wesselényi Ferenc nádor, Gallácsy Miklós, Gombás György és Tenturich Istvánnak *adományozza Egrest.*⁶ A törökök kiűzése után gróf Nádasdy László lett a csanádi püspök, ki a maga számára követelte Egrest,⁷ mely azonban nyomorúságos falucska, mely négy házból áll.⁸ 1636 körül pestis pusztít Egresen is; a szerb lakosság odahagyja a falut és helyükbe oláh és bolgár lakosok jönnek.⁹

Egres legújabb
sorsa.

József császár idejében *gróf Szápáry József* vette meg a kincstártól Egrest és az ő birtokában maradt *1906-ig*, midőn a görög keleti oláh egyház megvette, mely valószínűleg parcellázni fogja.

A ciszterciek
életcélja.

Jöllehet a ciszterci rend főéletcélja az volt, hogy a *földművelésben* minél nagyobb jártasságra, tökéletességre tegyenek szert s hogy a föld népének a földművelésben mesterei, tanítói legyenek, mindazonáltal monostoraikból nem volt számúzve a tudomány. Mint a középkorban minden monostor a tudomány melegágya volt, úgy a ciszterci monostorokban is a tudomány meleg fogadtatásra és lelkes fölkarolásra talált.

¹ *Borovszky*: Csanád vármegye története. I. 208.

² *Liber Regius*. XI. 37. ³ *U. o.* XI. 357.

⁴ *Borovszky*: Csanád vármegye története. II. 62.

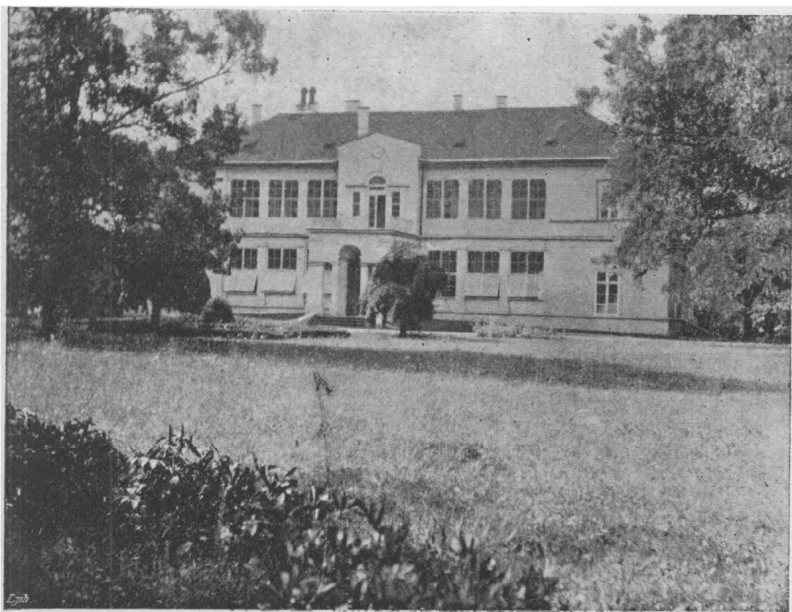
⁵ *Borovszky*: Csanád vármegye története. II. 162.

⁶ *U. o.* ⁷ *U. o.*

⁸ *Szentkláray Jenő*: Száz év Délmagyarország történetéből. 21.

⁹ *Borovszky*: Csanád vármegye története. II. 162.

Szükségük is volt a tudomány művelésére, hiszen sokan A tudományok művelése.
közülük áldozópapok voltak, kiknek bírniok kellett azon tudománnyal, melyet azon korban az egyház papjaitól megkövetelt. De maga a ciszterci rend is gondoskodik arról, hogy *tagiai megfelelő tudománnyal rendelkezzenek*. Ezért megköveteli, hogy csakis olyan egyént lehet a rendbe fölvenni, aki képes lesz a

I. kép. A ráczszentpéteri uradalmi kastély, melynek parkjában az egresi apátságnak egyes szebb kövei találhatók.

megfelelő tudományt elsajátítani, akiből ezt kinézni nem lehet, azt nem szabad fölvenni.

Párisban a *Collegium Bernardinum* a rendtagok rendelkezésére áll. S itt bizonyára több magyarországi szerzetes is megfordult. A pápához is eljutott a ciszterciek tudományosságának a hire. III. Honor 1221-ben ír az esztergomi és kalocsai érsekeknek, hogy küldjenek neki négy vagy három, esetleg két, tudományokban járatos hittérítőt, ha lehet cisztercieket.

A ciszterciek műveltsége.

¹ *Wenzel*: Árpádkori új okmánytár. I. 163. *Theiner*: Mon. Hist. Hung. I. 27—8.

Az egresi apát
a bécsi egye-
temen.

A magyarországi cisztercieknek ezen korban nem voltak theologiai iskoláik, hanem a magyarországi és ausztriai ciszterciek Bécsben tartottak fön­n egy *studium generalet* és ebben nevelték tagjaikat.¹ Voltak azonban ciszterci apátok, kiket nem elé­gített ki a *studium generale* tudományossága, azért a híres bécsi egyetemet látogatják. Így 1432-ben *Mihály egresi* és Illés bélakuti apátok voltak beiratkozva a bécsi egyetemen.²

Egres mint
hiteles hely.

Az egresi apátság azon kevés ciszterci monostorok közül való, melyek a középkorban *hiteleshelyi működést* fejtettek ki. Hiteleshelyi működését tekintve, a kisebb conventek közé tartozott. A kisebb conventek az 1231-ben újra kiadott aranybulla XXI. cikkelyében kapnak fölhatalmazást a hiteleshelyi működésre. Az egresi convent hiteleshelyi működéséről egyetlen emlékü­nk maradt 1339-ből, midőn az *egresi convent* Miklós comes végrendeletéről bizony­ságlevelet ad ki és saját pecsétjével megerősíti.³ Később Nagy Lajos korában, 1351-ben, a kisebb conventek ezen joga megszűnik.

¹ *Forster*: III. Béla király emlékezete. 12.

² *Mihályfi Ákos*: A papnevelés története. I. 103.

³ *Wenzel*: Árpádkori új okmánytár. VII. 92. *Hazai okmánytár*. I. 21.

II. FEJEZET.

Az egresi apátok pápai megbízatai.

Midőn a katbolikus egyház lerázta a pogány Róma rab-bilincseit; midőn mindig több és több nép esküdött föl zász-laja alá, a vallási teendőkön kívül még egy másik súlyos köte-lezettség nehezedett az egyház vállára, t. i. az őrködés, az atyai gondoskodás afölött, hogy tagjai között a rend és béke lakoz-zék. Igaz, hogy a katbolikus világnak csak vallási téren feje a pápa, de lassankint világi ügyekben is kezdenek hozzáfordulni, hogy azokat bölcs belátással és pártatlan igazsággal intézze el.

A római pápák sohasem zárkóztak el a fiúi bizalom ezen megnyilatkozása elől, hanem mindig, minden időben a leg-nagyobb jóakarattal és készséggel intézték el a hozzájuk föl-terjesztett ügyeket. A római kancelláriának rengeteg kiadott oklevele tanubizonyságot tesz ezen fáradságot nem ismerő tevé-kenységről, amelyről, bár parányi mértékben tanúskodnak az egresi apátoknak adott megbízások is.

A pilismegyei szőlőtized ügye.

Esztergom mellett, Pilis megyében volt egy szőlő, mely a veszprémi püspök tulajdonát képezte. Az esztergomi érsek azonban nem akarta engedni, hogy a veszprémi püspök jöve-delmét képezze a szőlőtized. Az ügyet III. Ince elé terjesztik, aki 1213. május 26-án megbizza a váradi és nyitrai püspökö-ket, azonkívül az *egresi apátot*, hogy hívják össze a tanukat és vizsgálják meg, hogy tulajdonképen kinek a tulajdona a szőlő és vessenek véget a viszálynak, azután a végzésről tegyenek neki jelentést.¹

¹ *Fejér*: Codex Diplomaticus. III/I. 140.

A csanádi püspök kártalanítása.

Az egresi apát és prior gondoskodnak arról, hogy a váradi püspök kártérítést adjon a csanádi püspöknek. A csanádi püspök ugyanis résztvett canterbury Tamás martir testének átvitelében és a pápai államban két ember, akiktől a váradi püspök kölcsönt vett föl és e kölcsönt még nem fizette vissza, megfosztotta lovaitól, pénzétől és egyéb értékes tárgyaitól. A csanádi püspök erre a Szentszékhez fordul, hogy a váradi püspök neki kárpótlást adjon. A pápa ekkor (1220. dec. 15-én) ír az egresi apátnak és priornak, hogy kényszerítsék a váradi püspököt kártérítésre.¹

Az aradi prépost ügye.

Az aradi prépostot ismeretlen emberek elűzték hivatalától és minden vagyonától megfosztották. III. Honorius pápa ír az esztergomi érseknek, a veszprémi püspöknek és az *egresi apátnak*, hogy az aradi prépostot jogaiba visszahelyezzék. Továbbá meghagyja a pápa a fentnevezett főpapoknak, hogy járjanak közbe II. Endre királynál, kinek kegyéből az aradi prépost kiesett, hogy kegyeibe újra fogadja vissza. Azonkívül kutassák ki, hogy kik voltak, kik a prépostot vagyonától megfosztották. Ha megtalálják a tetteseket, őket cenzurával sújtsák és az egész ügyről két hónap alatt tegyenek jelentést.²

A kolosmonostori apátság ügye.

Azon zavarokban, melyek Imre, később II. Endre alatt lábrakaptak, Adorján erdélyi püspök megrohanja a kolosmonostori apátságot és azt elpusztítja. Utóda, Vilmos, hasonlóképen cselekszik és két kanonok kíséretében, nem törődve az apátság kiváltságos helyzetével, lerontatja falait, az apátot két szerzetestársával börtönbe vetteti. Az értékes dolgokat elviteti és a monostor híres kiváltságleveleit a vízbe dobhatja. A szerzetesekre nagy csapás volt ezen támadás, mert ezáltal olyan inségbe jutottak, hogy még elegendő kenyerük sem volt. III. Honor

¹ *Wenzel*: Árpádkori új okmánytár. I. 165.

² *Fejér*: Codex Diplom. III/I. 355.

tehát 1222. június 21-én megbizza a váci püspökkel és préposttal együtt az *egresi apátot*, hogy indítsanak ezen ügyben vizsgálatot. Ha mindent úgy találnak, amint a panaszos levélben van, akkor intézkedjenek, hogy a szerzetesek újra megkapják kiváltságleveleiket, a püspöknek pedig hagyják meg, hogy igazolás végett jelenjen meg Rómában. Azonkívül az ügy teljes lefolyásáról két hónap alatt tegyenek jelentést.¹

Ama áldatlan állapotok megszüntetésére, melyek II. Endre gyöngye kormányja alatt lábrakaptak, irányult az *aranybullá* kiadása. Ugyanezen országgyűlésen II. Endre megígéri, hogy évenként szent-István-napján országgyűlést fog tartani, melyen a nemesek megjelenhetnek és panaszaikat előadhatják. De nem nagy hasznára vált az országnak eme intézkedés, amint kitűnik III. Honór 1222. december 15-én kiadott rendeletéből, melyet az egri püspökhöz, az *egresi* és szentgotthárdi apátokhoz intéz, melyben elmondja, hogy az jutott tudomására, mintha Magyarországon olyan állapotok volnának, hogy a nép évenként összejön és a királynak is oda kell menni. A fölizgatott tömeg pedig a királytól nehezen kivihető dolgok teljesítését kívánja. Így pl. hogy az ország azon mágnásai, kiket gyűlölnék, száműzessenek és javaik a nép között elosztassanak. A király így kényszerhelyzetbe jut, mert vagy elfogadja ezen követeléseket s akkor az ország jogait sérti meg, vagy nem fogadja el és akkor saját személye kerül veszélybe. Azért megparancsolja a főnntemlített főpapoknak, hogy a népet oktassák, tanítsák meg arra, hogy a koronás király is a nemesek ellen semmi jogtalanságot el ne kövessen.²

Az aradi prépost kártalanítása.

Caladfia Gergely nagyon sok kárt okozott az aradi prépostnak és a pápa ezért őt excommunicatióval sújtotta. Gergely megjelen az apostoli szentszéknél és megígérte, hogy a legközelebbi szentgyörgynapig fizet az aradi prépostnak 98 ezüst-

¹ Zimmermann: Urkundenbuch. I. 21.

² Ferdinándy: Aranybulla. 55. Fejér: Codex Diplom. III/I. 390—2.

márkát. Ekkor a pápa megbízza az esztergomi érseket, a veszprémi püspököt és az *egresi apátot*, hogy ellenőrizzék, vajjon Caladfia Gergely megfizeti-e a kiszabott összeget. Ha nem tudná megfizetni, akkor az aradi préposté lesz Gergely Csörő nevű birtoka és a pápai megbízottak új terminust tűzenek ki a 98 márka megfizetésére. Ha akkor sem fizeti meg a tartozását, akkor a Csörő birtok a prépost tulajdonába megy át és ha Gergely nem hagyná nyugton a prépostot, excommunicatioval sújtásák.¹

Az aradi prépost és káptalan ügye.

Ugyanezen három főpapot bizza meg III. Honór pápa 1223. áprilisában, hogy II. Endrét kérjék meg, hogy adjon kárpótlást az aradi prépostnak és káptalannak. Ugyanis két gróf cinkosaiokkal nagy károkat okoztak a káptalannak és pedig mint ők bevallották, egyenesen a király parancsára.²

A német lovagrend megvizsgálása.

Kiváló szerep jutott az egresi apátnak azon viszály elintézésénél, mely II. Endre király és a német lovagrend között keletkezett. A német lovagrend 1128-ban Jeruzsálemben alapított. Tagjai a hármasszerzetesi fogadalmon kívül negyediket is fogadtak, hogy t. i. a Szentföldet oltalmazzák a pogányok ellen és a betegeket ápolják. Midőn a Szentföld teljesen török kézre kerül s újabb hódításokra nem volt kilátás, a rend akkori nagymestere, Salza Hermann, új működési teret nyit a rend tagjai számára, t. i. a Moldva- és Oláhországban tartózkodó kunok megtérítését.

A nagymester II. Endréhez fordul, hogy adjon nekik földet a kunok szomszédságában. II. Endre kapott az alkalmon és *odaadta nekik a Bárcaságot*, mely terület a kunok becsapásai miatt majdnem lakatlanná vált. Jó alkalom kínálkozott, hogy egyrészt a kunok becsapásai megszűnjenek, másrészt a veszedelem megszűntével a lakosság újra bátorságot vegyen ott telepedni. A lovagok is mindent elkövetnek, hogy a lakosság

¹ *Fejér*: Codex Diplom. III/I. 405.

² *Fejér*: Codex Diplom. III/I. 412. *Theiner*: Mon. Hist. Hung. I. 39.

ott letelepedjék. Várakat építenek, falvakat létesítenek, azonkívül folytonosan őrködnek, hogy a kunok becsapásaikkal a békét ne zavarják. A lovagok oly vitézséggel lépnek föl, hogy a kunok beszüntetik betöréseiket és egyrészüik fölveszi a kereszténységet is. A kunok legyőzésével a lovagok átlépik Magyarország határát és egy hiú eszme fogamzik meg lelkükben, hogy t. i. a Duna és a Fekete-Tenger vidékén egy önálló, független országot alapítsanak.¹

Elsősorban egyházilag akarják magukat függetleníteni. III. Honorius 1223. január 12-én a püspöki joghatóság alól teljesen kiveszi őket és a pápa hatalma alá veti. A pápa ezen oklevelében az egri püspöknek ír, hogy egy alkalmas személyt válasszon, akit meg lehet tenni főesperesnek a Bárczaság fölé.²

Még jobban kitűnik függetlenségük III. Honórnak 1223. december 12-én kelt bullájából, midőn az erdélyi püspöknek megtiltja, hogy a német lovagrendtől tizedet szedjen és feletük joghatóságot gyakoroljon.³

Az egyházi függetlenség után világilag is függetlenek akarnak lenni. Az egész Bárcaságot fölajánlják a pápának. A pápa elfogadta a fölajánlott területet, azonban II. Endre nem egyezett bele.⁴ Ő átlátta a veszélyt. Azért adta Endre a lovagrendnek e birtokot, hogy védbástya legyen a kunok betörései ellen, nem pedig, hogy az államban új, független államot alapítsanak. Fegyveresen megy a lovagok közé, azok azonban nem voltak hajlandók megadni magukat. Harcra kerül a sor és sok lovag marad halva a csatatéren.

A lovagok minderről értesítik a pápát. A pápa rosszul értelmezi a dolgot. Ő azt gondolja, hogy II. Endre azért visel ellenük háborút, mert több földet, melyet a király nem adott nekik, elfoglaltak. Azért ír 1225. június 12-én a lilienfeldi, *egresi* és kerzi apátoknak és megparancsolja nekik, hogy vizsgálják meg a német lovagrend birtokait és ha találnak oly birtokot, melyet a lovagok nem igaz uton szereztek, kényszerítsék őket, hogy azt adják vissza a királynak.⁵

¹ *Balics*: Egyháztörténet. II. 326.

² *Zimmermann*: Urkundenbuch. I. 24.

³ *U. o.*

⁴ *Zimmermann*: Urkundenbuch. I. 29.

⁵ *Zimmermann*: Urkundenbuch. I. 39. *Fejér*: Codex Diplom. III/II. 42. *Theiner*: Mon. Hist. Hung. I. 59.

A három apát, a pápai parancshoz hiven, bejárja a lovagrend birtokait s ott talál is több birtokot, melyet a lovagok nem úgy kaptak a királytól. Erre fölszólítják a lovagokat, hogy a jogtalanul elfoglalt birtokokat haladéktalanul adják vissza a királynak. A lovagok azonban kijelentették, hogy inkább karddal a kezükben mindnyájan elesnek, mint e birtokokat visszaadják.¹ Az apátok erről 1225. szeptember 1-én jelentést tesznek a pápának. A pápa belátta, hogy a királynak van igaza, azért új bizottságot küld ki, mely hivatva volt a lovagokat az igaztalan birtok visszaadására bírni.²

Endre azonban nem várta be a bizottság ítéletét, hanem rárontott a lovagokra és őket a Bárcaságból kiűzte. A pápa szemére veti Endrének, hogy az ő meghallgatása nélkül ilyen szigorúan bánt el a lovagokkal, s kéri őt, hogy fogadja vissza a rendet országába.³ A király azonban hajthatatlan maradt s nem fogadta többé vissza a lovagokat és a német lovagrend, jóllehet jogigényét még a XIII. század végén is fönntartotta, mégsem nyerte vissza többé Bárcaságot.⁴

A váradi főesperes megvizsgálása.

Pápai kiküldötteként szerepel az egresi apát és prior István váradi főesperes ügyének megvizsgálásában. István önvédelemből megölt egy embert. A váradi püspök erre megfosztotta őt hivatalától. István nagy nyomorba kerül, úgy annyira, hogy papi méltósága dacára koldulni kénytelen. A pápa először a kalocsai érseket bizza meg, hogy szerezzen Istvánnak valami javadalmat, mely cura animarummal nincs összekötve. Azonban a kalocsai érsek nem tesz eleget a pápai parancsnak. Ugyancsak hiába ír a pápa az esztergomi érseknek is. Ekkor bizza meg a pápa az *egresi apátot és priort*, hogy járjanak el ezen ügyben s annak lefolyásáról két hónapon belül tegyenek jelentést.⁵

A boszniai püspökség megvizsgálása.

Ezen időben az ország déli részétől lefelé, a boszniai püspökségben és attól délre az albigensek vagy patarénok

¹ *Zimmermann*: Urkundenbuch. I. 40. *Fejér*: Codex Diplom. III/II. 42.

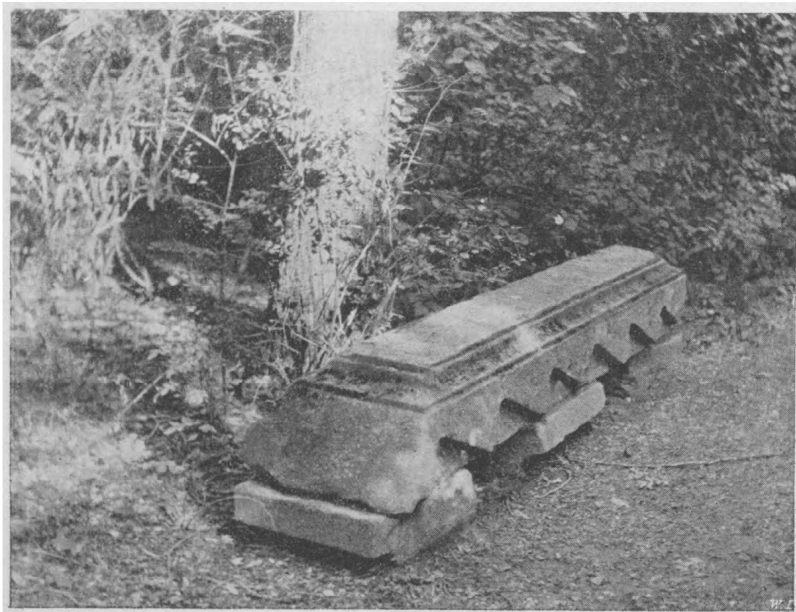
² *Zimmermann*: Urkundenbuch. I. 40. ³ *U. o.*: I. 44.

⁴ *Balics*: Egyháztörténet. II. 332.

⁵ *Theiner*: Mon. Hist. Hung. I. 91. *Fejér*: Codex Diplom. III/II. 201.

felekezete üti föl tanyáját. IV. Ince pápa látta a veszélyt, mely a patarénok szomszédsága miatt a katolikus hit tisztaságát fenyegette, azért meghagyja a győri püspöknek, az *egresi apátnak* és a fehérvári dominikánusok perjelének, hogy vizsgálják meg a boszniai püspökséget s ha látják, hogy a hit tisztasága csorbát szenved és hogy a boszniai püspök nem bír a patarénokkal, akkor a boszniai püspökséget a kalocsai érsek fönnhatósága alá csatolják.¹

Ezen emlékek maradtak fönn az egresi apátok megbízására vonatkozólag. Nem nagy számmal maradtak ránk, de azért elégségesek arra, hogy elénk varázsolják azon fényes multat, melyben az egresi apátságnak része volt, hogy tanúbizonyságot tegyenek egyrészt azon jóindulatról és bizalomról, mellyel a római pápák az egresi apátság iránt viseltettek, másrészt pedig azon odaadó engedelmességről és hűségről, mellyel az egresi apátok minden időben teljesítették a pápai parancsot.

II. kép. Az egresi apátság romjaiból maradt kő.

¹ *Fejér*: Codex Diplom. IV/I. 467.

III. FEJEZET.

Az egresi apátság birtokai.

III. Béla, midőn a magyar földre behívta szent Bernát fiait, a monostor fönntartására és a szerzetesek szükségleteinek fedezésére bizonyára több földbirtok uraivá tette őket. Hogy melyek lehettek e birtokok, arról tudomásunk nincs. Még III. Béla idejében ifjabb fia, *Endre, több birtokot adományoz a monostornak*, később mint király többször kimutatja jóindulatát az apátság iránt.

Birtokok nyomaira akadunk III. Honór pápa 1224. április 2-án kelt oklevelében, melyben megerősíti azon *birtokcsérét*, mely a király és a monostor között történt.¹ A király ugyanis Kenéz és Kelemen közbenjárására az apátság csanádmegyei birtokaiért négy erdélyi falvat ajánl föl. II. Endre a beregi egyezményben *három timinus sőt* biztosít az apátságnak.² Ugyancsak II. Endre élete végén is *adományoz birtokot* az apátságnak, de hogy miféle birtok volt ez, arról nem szól az oklevél.³

De nemcsak Endre adott birtokot a monostornak, hanem már bátyja, Imre király is, mint IX. Gergely pápának 1236. január 25-án kelt levelében olvassuk, hogy a pápa kéri IV. Béla királyt, hogy az egyházi javadalmakat ne vegye el tulajdonosaiktól, az *egresi apátság javait ne háborgassa*, különösen azokat, melyeket *Imre és Endre* királyoktól kapott.⁴ Endre királytól nevezetes kiváltságot is nyert az apátság. *Hat sószállítóhajója* évenként háromszor szabadon mehetett a Maroson s a sót azon bányából szerezte be, amelyből akarta. Senki a hajó-

¹ *Fejér*: Codex Diplom. III/I. 452.

² *Knauz*: Mon. Eccl. Strigon. I. 293—4.

³ *Fejér*: Codex Diplom. VII/I. 250.

⁴ *Wenzel*: Árpádkori új okmánytár. II. 27. *Fejér*: Codex Diplom. IV/I 33.

kat útközben nem állíthatta meg, vámot nem fizettek és a hozott sőt rendes áron eladhatták. De nem sokáig maradt meg e kiváltság, mert 1213-ban Endre király Makár bán fiának, Tamás comesnek jeles érdemeiért több birtokkal e hat hajót is odaadományozza.¹

Az egresi apátság birtokait névszerint főlemlítő oklevél, Róbert Károlynak 1311. május 21. és 1342. május 10-ike között kelt adománylevele, melyben *Villa Abbatis, Salencen, Sorensten és Salschelk* nevű birtokokat, melyeket egykor László vajda elfoglalt, újra az apátság tulajdonává teszi és megparancsolja, hogy senki az apátságot ezen birtokokban ne zavarja.²

Egresen kívül az apátság birtokai:

1. Csanád megyében:

Pabar.

Ma már nem létezik. Csak neve maradt fenn. Az arad-megyei Sajtény határában van Pobara kaszáló, Szemlak határában pedig Pobara tölgyerdő.³ A Maros jobbpartján feküdt, majdnem átellenében a rohoncai apátságnak. 1330. május 8-án tesz erről említést a csanádi káptalan, midőn megjelennek előtte zemléki Zemlék András és Dombó és a Gyós nevű peres birtokra nézve megegyeznek Becsei Imrével. Ezen oklevélben Gyós határáként az egresi apátság Pabar birtoka van megemlítve.⁴ Pabar mindvégig megmarad az apátság birtokában. Az egyesítés után a csanádi püspöké lesz, mint az adólajstromok tanúsítják.⁵

2. Alsófejér megyében:

Monora.

Ma 1063 lakossal bíró kisközség Alsófejér megyében. 1306-ban történik róla említés azon perben, mely az erdélyi káptalan és Alardus egresi apát között folyt. A váradi káptalan bejárja az erdélyi káptalan Csergőd nevű birtokát és újabb határokat állít föl. A határjárás érdekelte Alardus egresi apá-

¹ *Wenzel*: Árpádkori új okmánytár. XI. 220.

² *Zimmermann*: Urkundenbuch. I. 301.

³ *Borovszky*: Csanád vármegye története. II. 468.

⁴ *Zichy-okmánytár*. I. 363.

⁵ *Borovszky*: Csanád vármegye története. II. 468.

tot is, mert az új határok Monora birtokból egy földrészt elvettek és Csergődhöz csatolták. Azért Alardus a határjárásba nem egyezik bele,¹ hanem az ügyet Péter alvajda elé viszi. Péter vizsgálatot rendel el s előtte megjelenik Alardus apát és birtokjogát másolattal akarja bizonyítani, fölhozván okul, hogy az eredeti okmányokat a vízáradástól veszélyes út miatt nem merte magával hozni. Erre újabb terminust tűznek ki, de Alardus apát ekkor sem tud eredeti okmánnyal bizonyítani.² Az erdélyi káptalan azonban hiteles okmánnyal igazolja tulajdonjogát és azért Péter alvajda 1367. július 11-én az erdélyi káptalant Csergőd birtokában megerősíti.³

A káptalan erre ki is küldi embereit, hogy a határokat járják be, de Monora lakosai fölfegyverkezve fogadják a káptalan küldötteit és halálos fenyegetések között kiűzték őket a vidékről és a határjelzőket is megsemmisítették. Péter alvajda ekkor a kolosmonostori conventet bízza meg a határjárással.⁴

A kolosmonostori convent mindent úgy talál, amint az erdélyi káptalan elpanaszolta.⁵ Az egresi apátság nem akar ebbe belenyugodni. 1372-ben újra jogigényeket támaszt, de ekkor sem tud ura lenni ama földnek, mert Imre erdélyi vajda Péter alvajda által kiadott adománylevelet megerősíti.⁶

Monora szintén mindvégig megmarad az apátság birtokában. Mátyás király 1476. és 1485-ben megengedi, hogy az egresi apátság Monora nevű falva, mely ekkor János csanádi püspöknél volt haszonbérben, jogi tekintetben és közterhekre nézve a szászokhoz tartozzék.⁷ Ugyancsak Mátyás király 1488-ban Márton egresi apátnak meghagyja, hogy szokatlan adózással ne terhelje.⁸ Az egyesítés után a csanádi püspöké lesz.⁹ 1554-ben pedig Cserepovics Miklós megveszi I. Ferdinánd királytól.¹⁰

Szászcsanád (Salencen).

Ma 1859 lakosú kisközség Alsófejér megyében. Régente Salencen volt a neve. Első említést róla Róbert Károlynak oklevele tesz, midőn Egyed egresi apát kérelmére azon erdélyi falvakat, melyeket László vajda elfoglalt, újra a monostornak

¹ Zimmermann: Urkundenbuch. I. 232. ² U. o. II. 294. ³ U. o. II. 300. ⁴ U. o. II. 301. ⁵ Zimmermann: Urkundenbuch. II. 302. ⁶ U. o. II. 378. ⁷ Magyar Tört. Tár. II. évf. I. k. 35. ⁸ U. o. ⁹ Borovszky: Csanád vármegye története. I. 164. ¹⁰ Liber Regius. III. 197.

adományozza.¹ Eme oklevelet 1402-ben a csanádi káptalan János apát kérelmére átírja.² Mátyás király 1476. és 1485-ben kelt okleveleiben a szászokhoz csatolja e falvakat, majd 1488-ban a szokatlan adózástól menti föl.³ Később a csanádi püspök tulajdonába megy át.⁴

3. Nagyküküllő megyében:

Apátfalva (Villa Abbatis).

Ma Holdvilágnak hívják, 959 lakosú kisközség Nagyküküllő megyében. Róbert Károlynak 1311 és 1342 között kelt oklevele említi először, midőn az egresi monostornak adományozza a László vajda által elfoglalt Apátfalva birtokot.⁵ Eme oklevelet a csanádi káptalan újra átírja.⁶ Mátyás király megengedi, hogy Apátfalva, mely ekkor neveztetik először Holdvilágnak, jogi tekintetben és közterhekre nézve a szászokhoz tartozzék. Márton egresi apátnak pedig 1488-ban meghagyja, hogy szokatlan adózással ne terhelje.⁷

1536-ban az egresi apátság ugyan már nem létezett, de azért János király még megemlékezik róluk, midőn kijelenti, hogy a kerzsi és egresi apátsági birtokok, melyek a királyi adók fizetésében a szászokat segítették, ezután is eme szokást kövessék.⁸ Ferdinánd király 1553-ban odaadományozza a szebeni polgároknak, de oly föltétel alatt, ha Medgyesi Ferenc gyulafejevári helytartótól kiváltják és addig birják, míg az új kinevezendő csanádi püspök ezen összeget meg nem téríti nekik.⁹ A szebeniek nem fogadták el ezen ajánlatot és Ferdinánd még ezen év április 18-án Cserepovics Miklósnál zálogosítja el.¹⁰

Sorostély (Sorensten).

Alsófejér megyében fekszik, 1230 lakossal bíró kisközség. Első nyomát Róbert Károly oklevelében találjuk, melyben e falvat az apátságnak adományozza.¹¹ 1402-ben ez okleveleket a csanádi káptalan hiteles másolatban kiadja.¹² Mátyás király pedig közterhekre nézve és jogi tekintetben a szászokhoz csa-

¹ Zimmermann: Urkundenbuch. I. 301. ² U. o. III. 372. ³ Magyar Tört. Tár. II. évf. I. 35. ⁴ Borovszky: Csanád vármegye története. I. 164.

⁵ Zimmermann: Urkundenbuch. I. 301. ⁶ U. o. III. 272. ⁷ Magyar Tört. Tár. II. évf. I. 35. ⁸ U. o. ⁹ Hevenessy: XXXVI. 109. ¹⁰ Lib. Reg. III. 197. ¹¹ Zimmermann: Urkundenbuch. I. 301. ¹² U. o. III. 272.

tolja.¹ 1488-ban pedig Márton egresi apáttal szemben védelmébe veszi.² II. Ulászló 1493-ban Sorostélyt honvédelmi tekintetben, János király pedig 1536-ban az adózást illetőleg a szászkokhoz tartozónak jelenti ki.³ 1554-ben Ferdinánd Cserepovics Miklósnál elzálogosítja.⁴

Kisselyk (Salschelk).

Nagyküküllő megyében fekszik és 1804 lakossal bír. Mint az egresi apátság birtoka Róbert Károly oklevelében szerepel először,⁵ mely oklevelet a csanádi káptalan 1402-ben hitelesen átírja.⁶ Mátyás király közjogi tekintetben és közterhekre nézve a szászkokhoz tartozónak jelenti ki és inti Márton egresi apátot, hogy a szokatlan nagy adózással ne terheje.⁷ 1493-ban II. Ulászló honvédelmi, 1536-ban János király az adózás tekintetében a szászkokoz csatolja.⁸ 1552-ben Ferdinánd haszonélvezetre odaadja Cserepovics Miklósnak.⁹

III. kép. Maradvány az egresi apátság romjaiból.

¹ *Magyar Tört. Tár.* II. évf. I. 35. ² *U. o.* ³ *U. o.* ⁴ *Lib. Reg.* III. 197. ⁵ *Zimmermann: Urkundenbuch.* I. 301. ⁶ *U. o.* II. 272. ⁷ *Magyar Tört. Tár.* II. évf. I. 25. ⁸ *U. o.* ⁹ *Lib. Reg.* III. 197.

IV. FEJEZET.

Építészet.

A ciszterciek, midőn bejönnek hazánkba, magukkal hozzák és meghonosítják az úgynevezett *átmeneti stílt*. Ezen építésmód a XI. században kezdődik Franciaországban s ez az átmenetet közvetíti a román stíl és a csúcsíves építésmód között, vagyis azon késői román korszak volt ez, mely fölcseréli a félkört a csúcsívvel és a szerkezetet és formát tekintve lassan a csúcsívbe megy át.

A románstíliú építkezésben a kereszteshadjáratok okoznak változást. A kereszteshadban résztvevő lovagok, midőn hazájukba visszatértek, keleten szerzett tapasztalataikat az építkezésben is érvényesítették. A nehézkes oszlopok s pillérek helyett karcsú, tagozott oszlopokat és pilléreket építenek. Eltűnnek a nehézkes kockaoszlopfők s helyüket a bimbó-, kehelyalakú oszlopfők foglalják el. A falakon több ablakot törnek, melyeknek alakja *az eddigi félkörből csúcsívbe megy át*.

A csúcsív alkalmazása lassankint a szerkezetben is okoz változást. Az oszlopokat, pilléreket egymáshoz közelebb lehet hozni és a csúcsív az egész belső építkezést karcsúbbá, könnyebbé tette. A falívek, boltövek és bordák tagozása élesebb és változatosabb lesz s lassankint a vízszintes tagozást a függőleges tagozás váltja föl s ekkor az átmeneti stíl helyébe föllép a gót stíl teljes tisztaságában.

Az átmeneti stíllel úgyszólván együtt született a ciszterci rend; magáévá teszi ezen építésmódot s az *új monostorok alapításakor a templomot ezen stíl szerint építik*. A ciszterciek elve az egyszerűség. A nagykáptalan mindig éberén őrködött afölött, hogy úgy az egyformaság, mint az egyszerűség az egész rendben szigorúan be legyen tartva. A nagykáptalannak eme határozata eredményezi azt, hogy a meglevő ciszterci templom

építésmódjából s díszítéséből fogalmat alkothatunk magunknak a már nem létező templom alakjára és beosztására.

A ciszterci templomoknál az alapidom a *latin kereszt*. A templomban mindig van *kereszthajó*. A hosszanti hajó nem végződik apsisban, hanem egyenesen le van vágva. A kereszt-hajó és a hosszanti hajó azon részén, mely a kereszthajón túl keletfelé nyúlik, kápolnákat szoktak építeni és pedig rendszeren párosával. A hosszanti hajó rendszeren igen hosszú s különböző helyei különböző célra szolgáltak. Így a legkeletibb része, melyet a kereszthajó elvág, volt a *szentély*. Azon négyszög, melyet a hosszanti hajó a kereszthajóval alkot, volt a szerzetesek helye. Itt mondták a karimát és a zsolozsmát, azért ezt *felső karnak* is nevezték. A következő rész a novíciusok és paraszttestvérek padjait foglalta magában. A többi rész a világi hívők rendelkezésére volt bocsátva.¹

A cisztercieknél a clausura olyan szigorúan meg volt tartva, hogy nőknek még a templomban sem volt szabad belépniök. Ehhez a legnagyobb lelkiismeretességgel ragaszkodtak. Mikor 1153-ban szent Bernát meghal, a citeauxi főapát, jóllehet igen sok jámbor nő zárándokolt el Clairvauxba, hogy a szentet láthassa, mégis megtiltotta, hogy a nők a templomba bemehessenek.²

A ciszterciek magukkal hozzák Franciaországból a boltívet. A templom ablakainál azonban megmaradnak a félkörívnél. Sajátságos tünemény a cisztercieknél, hogy *nem alkalmaznak tornyokat*, csakis a templom közepén van egy kis fatorony s ebben egy kis harang. Az 1157-ki statutum kimondja, hogy «a mi rendünk harangjai ne lépjk át az ötszáz font súlyt, csak egyik szóljon és sohasem szóljon a kettő együtt».³

A ciszterciek főjellemvonása a puritán egyszerűség. Midőn a ciszterci rend a benedekrendtől elvált, hogy szent Benedek reguláját a legnagyobb szigorral, betűszerinti pontossággal megtartsa, hadat üzent egyúttal ama pompás és művészies építészetnek is, mely a bencéseknél a legnagyobb virágzásban volt. Mindenütt a legnagyobb egyszerűsége törekednek s az orna-

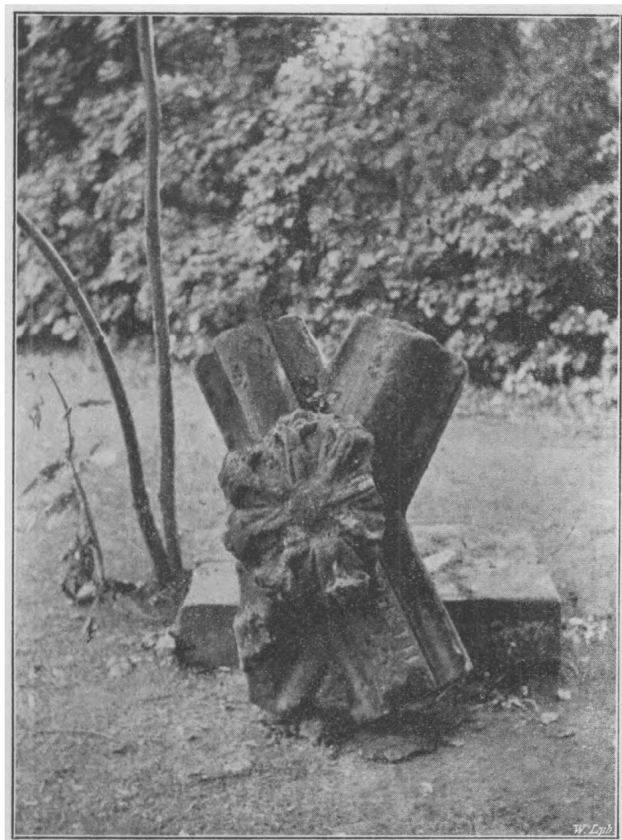
¹ *Békefi*: A pilisi apátság története. 284.

² *Piszer Imre*: Szent Bernát élete és művei. II. 540.

³ *Novák*: Az egresi apátság története. 25.

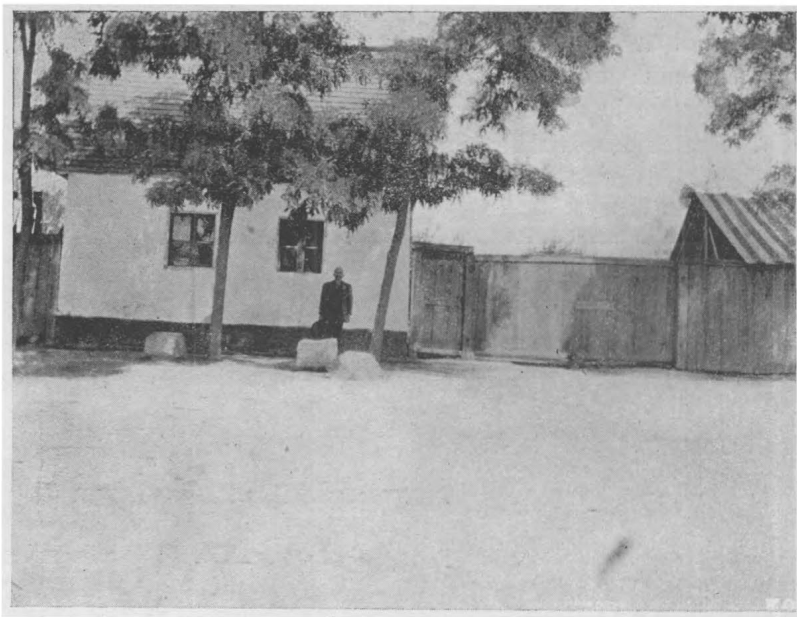
mentációban feltűnő náluk a purismus. A falak csupaszok, nincs semmi, melyen a szem megpihenhetne.

Az egresi monostor épületei ma már teljesen *elpusztultak*. Jelenleg az alapfalakat magas fű borítja, csak itt-ott látni a hatalmas falaknak földdel egyenlővé lett alapzatát. A templom-

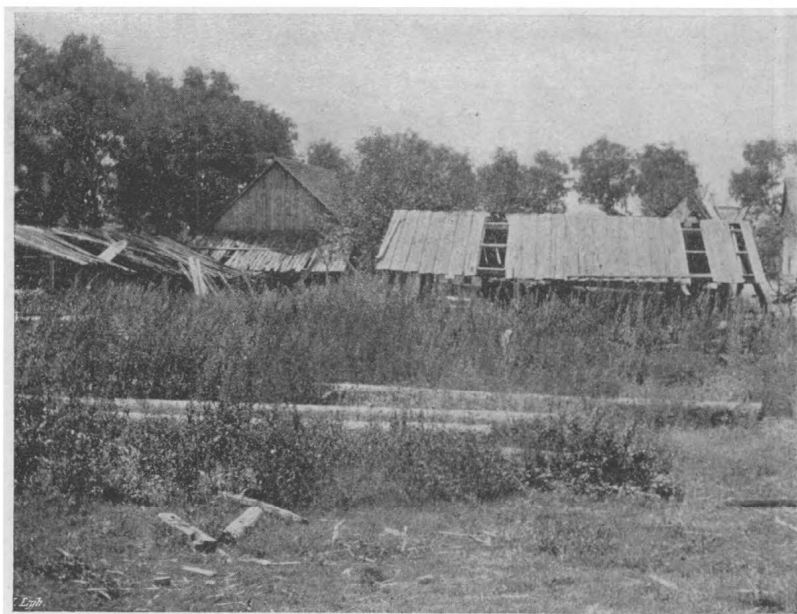

IV. kép. Zárókő-rózsa a négy boltozatgerinccel.

ból semmi sem maradt meg, kivéve egy gyönyörű *zárókőrózsát* négy boltozatgerinccel, mely jelenleg az újszentpéteri uradalmi parkban fekszik. Egres mellett a Maros mentén találtak egy templomromot, de ez nem az apátsági templom volt. Az apátsági templom nem itt volt, hanem a Marostól beljebb, a községnek nyugati részén. Jelenleg egy fűrésztelep van a templom

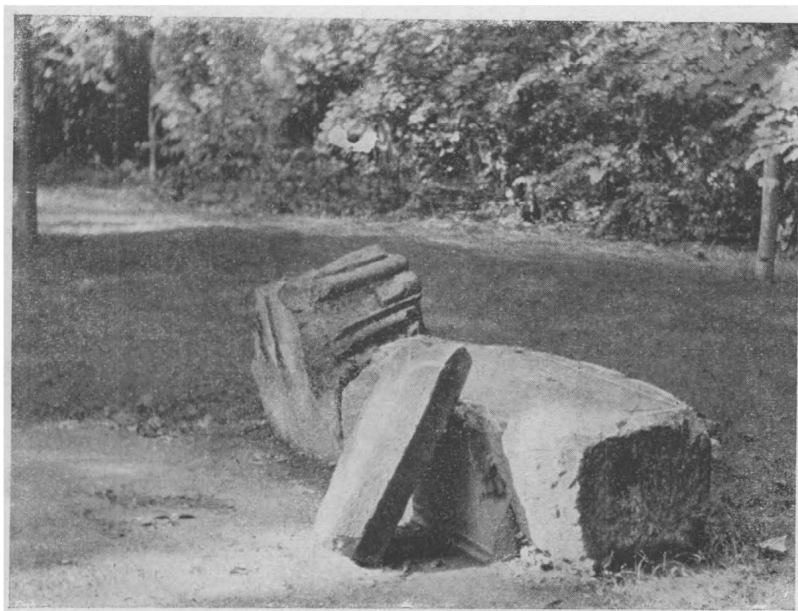
V. kép. A fűrésztelep bejárata.

VI. kép. A fűrésztelep belseje, hol az apátság állott és a hol most is a magas fű között az apátsági templom hatalmas falainak (földdel egyenlővé lett) nyomait lehet találni.

helyén. A megmaradt zárókőből, továbbá egy pillértöredékből és ajtóbetétből azt lehet következtetni, hogy itt is az átmeneti stíl uralkodott, egyesülve a ciszterciek egyszerűségével.

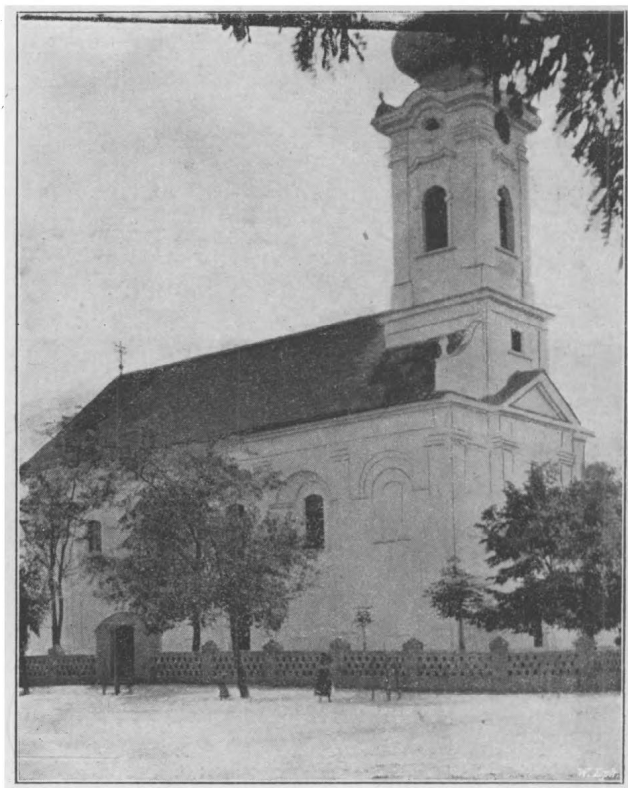
Egy évtizeddel ezelőtt még festett üvegek is kerültek felszínre, melyek azonban hozzánemértők kezén elveszett. Az apátság köveiből építették az egresi görög-keleti templomot. Hogy mily hatalmas épület lehetett az egresi monostor, képet alkotunk magunknak abból, hogy a tatárjáráskor mint vár sze-

VII. kép. Pillértöredék az egresi apátság romjaiból.

repel. Kún László király a királyi kincseknek itt talál biztos menedéket. A hatalmas falakon kívül a Maros kiöntéseitől ingoványos vidék bizonyára emelte erősségét. A falak nagy kövekből voltak építve, melyeknek belsejét kötörmelékkal töltötték ki.

Ma azonban mindezekből csak az utcán szerte-széjjel heverő hatalmas kockakövek maradtak fenn, mint néma tanui egy elmúlt kornak, mint emlékkövei az elenyészett, sírbaszállt egresi apátságnak.

VIII. kép. Az egresi gör. kel. templom, mely az apátság
köveiből épült.

FÜGGELÉK.

Egresi apátok.

<i>Hugó</i> 1203 ¹	<i>János</i> 1402 április 5 ⁵
<i>J(ános)</i> 1239 ²	<i>Mihály</i> 1432 ⁶
<i>Egyed</i> 1299—1342 ³	<i>János</i> 1450—51 ⁷
<i>Alardus</i> 1367, május 8 ⁴	<i>Márton</i> 1488—1499 ⁸

Egresi rendtagok.

<i>A. perjel</i> 1239 ⁹	<i>Radulf</i> 1240 ¹²
<i>S. alperjel</i> 1239 ¹⁰	<i>Magyar Péter</i> 1240 ¹³
<i>H. ör</i> 1239 ¹¹	

Milyen néven fordul elő az apátság okleveleinkben?

<i>Abbatia de Egresd</i> ¹⁴	<i>Abbatia de Egris</i> ¹⁶
« <i>de Egrus</i> ¹⁵	<i>Villa Egrus</i> ¹⁷

¹ *Janushek*: *Originum Cisterciensium* I. 177.

² *Borovszky*: *Csanád vármegye története* II. 163.

³ *Zimmermann*: *Urkundenbuch* I. 212, 301.

⁴ *U. o.*: II. 294.

⁵ *U. o.*: III. 272.

⁶ *Mihályfi*: *Papnevelés története* I. 103.

⁷ *Borovszky*: *Csanád vármegye története* II. 163.

⁸ *M. Történelmi Tár* II. évf. I. 35. *Történelmi Tár* 1900. évf. 14—15.

⁹ *Wenzel*: *Árpádkori új okmánytár* VII. 92.

¹⁰ *U. o.*

¹¹ *U. o.*

¹² *Borovszky*: *Csanád vármegye története* II. 163.

¹³ *U. o.*

¹⁴ *Zichy okmánytár* I. 363.

¹⁵ *Fejér*: *Codex Diplom.* IV/I. 162. *Zimmermann*: *Urkundenbuch* I. 301, I. 343.

¹⁶ *Fejér*: *Codex Diplom.* III/I. 405, 451. *Zimmermann*: *Urkundenbuch* I. 37.

¹⁷ *Wenzel*: *Árpádkori új Okmtár* XII. 478.

Abbatia *de Egres* ¹

Abbas *Egriensis* ²

Prepositus *Egreensis* ³

Abbas *de Gres* ⁴

Abbatia *Egrews* ⁵

¹ *U. o.*: III. 245. *Zimmermann*:
Urkundenbuch I. 233.

² *Wenzel*: Árpádkori új Okmtár
II. 37. *Theiner*: Mon. Hist. Hung.
I. 142.

³ *Fejér*: Codex Diplom. III/II.
vol. 286.

⁴ *Theiner*: Mon. Hist. Hung. I. 39.

⁵ *Reformatio korabeli okltár*
I. 346.